

A NÉP AKARATA?
A KELET-KÖZÉP-EURÓPAI NÉPSZAVAZÁSOK
KVANTITATÍV VIZSGÁLATA

LCS-810

2022. november 15.

Tartalom

1	A dolgozat elméleti és módszertani alapjai.....	3
1.1	Témafelvetés.....	3
1.2	A dolgozat felépítése	4
1.3	Szakirodalmi áttekintés.....	5
1.4	Térbeli és időbeli lehatárolás.....	11
1.5	Kutatási kérdések és hipotézisek	11
1.6	A kutatás módszertana.....	14
1.6.1	A kutatás pillérei	14
1.6.2	Az összehasonlító módszer alkalmazása.....	15
2	A kelet-közép-európai népszavazások áttekintése.....	17
3	A kutatás eredményei.....	23
3.1	Q1: Inkább a kormányok vagy a kormányokon kívüli politikai szereplők kezdeményezték a népszavazásokat?	23
3.2	Q2: A kormányokon kívüli politikai szereplők által szerveződő népszavazások mennyire voltak sikeresek a kívánt változások elérésére?	24
3.3	Q3: Milyen témájú népszavazásoknál magasabb a részvételi arány?	26
3.4	H1: A kormány által kezdeményezett népszavazásokon magasabb a részvételi arány, mint az egyéb politikai szereplők által kezdeményezett népszavazásokon.	29
3.5	H2: A szuverenitást érintő népszavazásokon a legmagasabb a részvételi arány.....	30
3.6	H3a: Egy adott országban minél gyakrabban kerül sor népszavazásra, annál magasabb a részvételi arány	30
3.7	H3b: Egy adott országban minél gyakrabban kerül sor népszavazásra, annál alacsonyabb a részvételi arány	31
3.8	H4a: Az összesített részvételi arány növekvő tendenciát mutat.....	31
3.9	H4b: Az összesített részvételi arány csökkenő tendenciát mutat.	32
4	Összegzés és következtetések.....	33
5	Irodalomjegyzék.....	36
6	Melléklet (Adatbázis a népszavazásokról)	39

1 A dolgozat elméleti és módszertani alapjai

1.1 Témafelvetés

A közvetlen (részvételi) demokráciában maga a nép dönt. Ennek két lehetséges alfaja van: az egyik a klasszikus gyűléses demokrácia (a szó szűkebb értelmében vett, *par excellence* részvételi demokrácia), a másik pedig a népszavazásos (referendárius) demokrácia. A népnek csak egy meghatározott kérdésben kialakított alternatíva tekintetében van joga dönteni (tipikusan az egzakt módon meghatározott és így feltett kérdéstről foglalhat állást igennel vagy nemmel – egyéb, „harmadik utas” megoldási lehetőségeket nem javasolhat).¹

A népszavazások egyre fontosabb szerepet játszanak a nemzeti és nemzetközi politikában. A népszavazások célja, lebonyolítása, valamint kimenetelei rendkívül változatosak. Matt Qvortrup szerint „A népszavazások egyre inkább a politikai változások eszközévé válnak, vagy néha a konzervativizmus eszközeivé”. A népszavazások alkalmazása azonban a demokratikus és normatív politikai elméletnek a használatukkal kapcsolatos kérdései iránti megújult érdeklődéshez is vezetett.²

A közvetlen demokrácia legnagyobb előnye, hogy a legszemélyesebb részvételt biztosítja a közügyek alakítása során. Ez hozza létre a legszorosabb kapcsolatot az állami döntések és az emberek között. Hátránya ugyanakkor, hogy a problémák és döntések komplex volta, valamint a döntésben részt vevők nagy száma miatt nehéz és lassú folyamat a gyakorlatban megszervezni, lebonyolítani az ilyen típusú döntéshozatalt. A személyességgel járó előny éppen ezért sokszor háttérbe szorul a képviselői demokráciával szemben, amely sokak szerint önmagában is vívmányként értékelhető.³

A részvételi arány a népszavazásokon sokkal nagyobb mértékben fluktuál, mint az általános választásokon. Általában ugyan kevesebben vesznek részt rajtuk, azonban, ha egy kérdés széles körű érdeklődést vált ki, vagy ha az érdekelt csoportok nagyon intenzív kampányt folytatnak, a referendumon részt vevők aránya sokkal magasabb is lehet. Az utóbbit igazolják azok a fontosabb európai referendumok, melyeken többen vettek részt, mint a legközelebb eső választásokon.⁴

¹ Tóth, 2019

² Qvortrup, 2018: 1–15.

³ Szabó, 2022: 92

⁴ Leduc, 2009: 15

Dolgozaton Kelet-Közép-Európa⁵ népszavazásaira összpontosít, megpróbálom bemutatni a kelet-közép-európai országok közötti eltéréseket és hasonlóságokat, amelyek sok tekintetben megegyeznek egymással, hiszen hasonló kulturális örökséggel rendelkeznek. A térség országaiban a II. világháború után kiépülő diktatórikus rendszerek nem tették lehetővé a szabad, demokratikus népszavazások tartását, és mindez azt eredményezte, hogy ezeknek az államoknak a rendszerváltás előtt lényegében nem volt tapasztalata a referendumokkal. Ennek ellenére van néhány ország, ahol ebben az időszakban is tartottak népszavazást – például Csehszlovákiában 1951-ben, Lengyelországban 1987-ben két kérdésben, Bulgáriában 1971-ben. Azonban ezeket nem nevezhetjük demokratikus népszavazásoknak, hiszen a diktatórikus rendszerek ettől nagyon távol álltak.

Pályamunkám fontossága, aktualitása megalapozott azáltal, hogy a napjainkban egyre inkább használják az egyes politikai erők a népszavazásokat akaratuk érvényre juttatása céljából. A legtöbb népszavazást vizsgáló munka inkább a nyugat-európai országokkal foglalkozik, illetve a népszavazások fontosságát, hasznosságát vizsgálja, valamint arra a kérdésre keresi a választ, hogy mennyiben van létjogosultsága az országos népszavazásoknak, elősegítik-e az egyes országok demokratikus működését. Ugyanakkor kevés munka foglalkozik a népszavazások számszerű vizsgálatával.

Célom a kutatással az, hogy választ kapjak azokra a kérdésekre, hogy a népszavazások megfelelő ellensúlynak bizonyultak-e a képviselői demokráciában, ha pedig igen, akkor milyen mértékben. Választ kívánok kapni arra a kérdésre is, hogy a kívánt változások elérésében, mely népszavazások voltak sikeresek, melyek nem érték el céljukat, valamint, hogy mely típusú népszavazások voltak a legnépszerűbbek a választópolgárok körében. Pályamunkámban választ szeretnék kapni – többek között – arra a hipotézisemre, hogy a kormány által kezdeményezett népszavazásokon magasabb-e a részvételi arány.

1.2 A dolgozat felépítése

Elsőként fontosnak tartom azon szakirodalmak bemutatását, melyeket kutatásom során érintettem, feldolgoztam, illetve ezekből következtetéseket vontam le. Ezért dolgozatomban röviden ismertetem ezen műveket. Ezután vázolom azon kutatási kérdéseket, melyekre választ szeretnék kapni a dolgozat megírása során, illetve azon hipotéziseket, amelyeket megpróbálok igazolni. A kutatási kérdések és a hipotézisek felvázolása után a térbeli és időbeli lehatárolás

⁵ A *Kelet-Közép-Európa* kifejezést tágabb értelemben használom dolgozatomban, és az összes általam vizsgált államot beleérttem (vö.: Probáld–Szabó, 2005: 162.).

következik. Ezen alfejezetben pontosan lehatárolom azon időszakot és földrajzi területet, amelyre a kutatásom irányul, továbbá tisztázom azokat a szempontokat, amelyek kívül esnek a dolgozat vizsgálódásán. Ezek után az első fejezet zárásaként ismertetem a pályamunkámban használt kutatási módszereket. Ezen alfejezetet még két kisebb alfejezetre bontottam, külön bemutatom a kutatás főbb pilléréit, részletesen leírom a kutatás menetét, megpróbálok pontos képet adni a kutatás főbb állomásiról. Ezt követően arra térek ki, hogy az összehasonlító módszert hogyan alkalmazható általánosan, továbbá, hogy ezeket a módszereket én hogyan alkalmaztam saját pályamunkám során. A második fejezetben röviden bemutatom az általam vizsgált országok népszavazásait. A harmadik fejezetben a kutatásom eredményeit ismertetem diagrammokkal és ábrákkal. Ezen fejezet egy részletes áttekintést nyújt azokról a válaszokról, melyek a kvantitatív kutatás eredményeképpen kaptam. A negyedik fejezet az összegzésre és a következtetések levonására szolgál.

1.3 Szakirodalmi áttekintés

A pályamű megírásához, elengedhetetlen a kutatási témában való jártasság, illetve a kellő ismeretanyag megszerzése, ezért nélkülözhetetlen a releváns szakirodalom áttekintése. A hazai szakirodalomban csekély számban találhatunk a kutatási témámhoz szorosan kapcsolódó szakirodalmat. Azonban a nemzetközi szakirodalomban számos releváns írást találtam, noha ezekben az irodalmakban sem található sok kutatás Kelet-Közép-Európa népszavazásairól, ugyanis általában csak egy-egy fejezetet szentelnek a térség népszavazásaira, a problémák feltárására. Továbbá azon szerzők, akik vállalkoztak e térség vizsgálatára, inkább a közvetlen demokrácia érvényesülését vizsgálták, viszont egy átfogóbb elemzésre ezen szerzők sem vállalkoztak. Ezen felül az áttekintett szakirodalmak rendszerezése, tételes ismertetése, lehetőséget teremtett arra, hogy megfelelő elméleti keretet adjon a pályamű által felvázolt kérdések megalapozásában.

Maria Marczevska-Rytko által szerkesztett *Handbook of Direct Democracy in Central and Eastern Europe after 1989* c. 2018-as könyv célja a holisztikus és interdiszciplináris politikai elemzés.⁶ A kiadvány arra vállalkozik, hogy bemutassa a közvetlen demokráciát a kelet-közép-európai országokban 1989 után, elvégezve a demokratikus folyamatok állapotának diagnosztizálását, amely az ott alkalmazott közvetlen demokrácia intézményeinek szintézise és elemzése, valamint a közvetlen demokráciára jellemző megoldások megvalósulásának elemzését és összehasonlítását mind országos, mind helyi szinten. A szerzők arra a kérdésre

⁶ Marczevska-Rytko, 2018

keresik a választ, hogy a közvetlen demokrácia formáit alkalmazzák-e és ha igen milyen mértékben a kelet-közép-európai országokban, valamint arra, hogy a közvetlen demokratikus intézmények hatékony módját jelentik-e annak, hogy a szuverén (a nép) kifejezze akaratát az egyes államokban, nemzeti, és helyi szinten egyaránt. A könyv három hipotézist vetett fel, melyet sikeresen igazolt is. Ezek a következők:

- a közvetlen demokrácia működik a kelet-közép-európai országokban, mind formális-jogi, mind gyakorlati dimenzióban nemzeti és helyi szinten egyaránt. A közvetlen demokrácia eszközeinek használata.
- a hatalomgyakorlás folyamatában a politikai tudatosság mutatója, a Kelet-Közép-Európa társadalmak társadalmi aktivitásának jelzője. Kelet-Közép-Európa országainak az Európai Unióhoz való csatlakozásának folyamata hatással volt a közvetlen demokrácia fejlődésére. A tanulmány 20 országra terjed ki, melyek közül jónéhány olyan kelet-európai országra is, melyeket én is vizsgállok.

Simon Hug 2005-ben írt munkájában, a *The political effects of referendums: An analysis of institutional innovations in Eastern and Central Europe* c. műben áttekintést nyújt a kelet-közép-európai népszavazási intézményekről, valamint a szerző megvitatta az elméleti modelleket és az intézmények hatását, amelyek lehetővé teszik, a népszavazásokat, valamint az ezen intézmények politikai hatásaira vonatkozó előrejelzéseiket.⁷ Ebben a tanulmányban Hug mellett érvelt, hogy a népszavazás intézményeinek tesztelése, valamint az elméleti modellek tesztelése nemzeti szinten is lehetővé válik. Az említett régió országai új alkotmányokat fogadtak el, amelyek gyakran tartalmaznak különböző rendelkezéseket a nép döntéshozatalba történő közvetlen bevonására. A szakirodalomban javasolt modellekre támaszkodva bemutatta a népszavazást lehetővé tevő intézmények és a szakpolitikai hatások közötti összefüggések vizsgálatának eredményeit. Ezek a hatások intézményenként eltérőek, és az ellenzéki javaslatokról szóló, nem kötelező/aktív népszavazások esetében a legerősebbek. Idővel a demokrácia fejlődésével való elégedettség szintjét pozitívan befolyásolja a kötelező és a nem kötelező/aktív népszavazás megléte.

Matt Ovortrup által 2018-ban írt könyv, a *Referendums Around the World* a világ valamennyi kontinensét lefedi.⁸ A szerző szándéka az volt, hogy a legátfogóbb frissítést nyújtsa a világszerte megtartott népszavazások felhasználásáról, a francia forradalomtól napjainkig. A könyv egy fejezetet szentel a kelet-közép-európai térségnek, bemutatva az itt működő közvetlen

⁷ Hug, 2015

⁸ Ovortrup, 2018

demokráciát. Számomra annak a fejezetnek a vizsgálata volt a legfontosabb melyben a szerző Oroszország, a volt Szovjetunió és Kelet-Európáról értekezik. Ebben a fejezetben olvashattam arról, hogy néhány posztkommunista országban, mint például Szlovéniában, Szlovákiában és Magyarországon a választók vagy távol maradtak a gyanakvással szemlélt szavazástól, vagy olyan irányba szavaztak, amit a népszavazás kiírói nem kívántak. Ugyanakkor a hivatalban lévő elittek számos országban felkészültek és politikailag képesek voltak arra, hogy a népszavazást a demokratizálódás ellenállása és a konszolidáció megszilárdítása érdekében használják fel. Overtrup a konklúzió végén leírja, hogy számos hiányossága ellenére a népszavazás - összességében - a demokrácia megerősítésének mechanizmusa, valamint, hogy a népszavazás bizonyult a nép védőpajzsának, még akkor is, amikor a kormányok - általában sikertelenül - kardként használják a hatalom megszerzésére.

Michael Gallagher és Pier Vincenzo Uleri 1996-os munkájában kifejtette, hogy a nyugat-európai népszavazás jelenséget lehet elemezni a mozgósítás, a politikai részvétel és a legitimitáció szempontjából, valamint döntéshozatali folyamatként is vizsgálható.⁹ A döntési folyamatok két csoportja, a mechanizmusok és a folyamatok analitikusan és empirikusan elkülöníthetők, de a népszavazás, mint döntéshozatali folyamat nem önálló és független jelenség. A népszavazási jelenség általában feltételez egy kölcsönhatást annak a politikai rendszernek a mechanizmusaival és folyamataival, amelyen belül működik. Minden fejezet tárgyalja az alkotmányos normákat, amelyek a különböző típusú népszavazásról rendelkeznek, valamint a népszavazási tapasztalatok történetét. A polgárok népszavazásokon való részvételének és a szavazási magatartásuknak befolyásolásában a politikai pártok, más szereplők, ad hoc csoportok és érdekcsoportok érdekeltek. A kötet kitér a népszavazás és a képviseleti döntéshozatali folyamatok közötti kölcsönhatásra, azt is vizsgálva, hogy mindez több költséget okoz-e, mint hasznot a képviseleti kormányzat működésében. Ebben a könyvben tizenegy európai demokrácia (Ausztria, Dánia, Finnország, Franciaország, Írország, Finnország, Írország, Olaszország, Hollandia, Norvégia, Svédország, Svájc és az Egyesült Királyság) népszavazási tapasztalatait elemezték: Emellett egy fejezetet szentel Oroszország és a kelet-európai országok népszavazási tapasztalatainak a kommunista rendszerek összeomlásának összefüggésében.

Daniel Moeckli, Forgács Anna és Henri Ibi által 2021-ben írt mű címe *A közvetlen demokrácia jogi korlátai*.¹⁰ A könyv első része a *Code of Good Practice* c. dokumentummal foglalkozik,

⁹ Gallagher–Uleri, 1996

¹⁰ Moeckli–Forgács–Ibi, 2021

mely nemzetközi normákat határoz meg. A második fejezet áttekintést ad a Kódex jelentőségéről, tartalmáról és használatáról, a harmadik fejezet pedig ismerteti a felülvizsgálati folyamat mögött álló általános gondolkodást. A könyv annak a komplex problémának is figyelmet szentel, ami a kódex jogi jelentőségéből fakad. A kódex nem kötelező erejű jogi dokumentum, ami azt jelenti, hogy önmagában nem jogi eszköz. Ez felveti azt a döntő kérdést, hogy a benne foglalt jogi normák megalapozottak-e az állami gyakorlatban. E kérdés megválaszolásához elsősorban a nemzeti szintre kell fókuszálni. A második és harmadik rész ezért mélyrehatóan elemzi a közvetlen demokratikus eszközökre vonatkozó korlátokat, valamint az e korlátok betartásának ellenőrzését a kiválasztott európai államokban. Tizenegy európai ország szakértői felkérést kaptak, hogy készítsenek jelentést, amely egy egységes, körülbelül húsz kérdésből álló listát dolgoz fel” saját” országukra vonatkozóan. Nem meglepő módon jelentős különbségek vannak a tizenegy állam között, a könyvben tárgyalt közvetlen demokratikus eszközök típusait tekintve.

The Strategic Use of Referendums: Power, Legitimacy, and Democracy, Mark Clarence Walker által 2003-ban írt irodalom figyelmet szentel Szovjetunió népszavazásának.¹¹ Egy fejezetet szentel az alkudozás és hatalom kérdésére az orosz népszavazásokon belül. A könyv emellett elemzi a népszavazásokat Franciaországban és Chilében. Ez a tanulmány kimutatta, hogy a vezetők, más politikai szereplőkkel együtt, hatékonyan használhatják a népszavazásokat céljaik elérésére a népakarat kifejezése révén. Ez az eszköz fontos a végrehajtó hatalom és mások számára, mert legitimitást biztosít és megváltoztathatja az egyének, csoportok, intézmények közötti hatalommegosztást. A népszavazások – autonómia, alkotmányos és politikai – mindegyike manipulálhatók a közvélemény javára vagy kárára. A népszavazások döntő és megkülönböztetett szerepet játszanak az átmenetekben. Kritikus megközelítés a változékony politikai időkben az, hogy ezek a szavazatok legitimálják-e az intézményi változásokat, szemben a politikával. Míg a politikai változások kritikusak lehetnek egy állam átalakulása szempontjából, addig az olyan népszavazások, amelyek az intézmények közötti hatalommegosztást változtatják meg, vagy az állami és szövetségi struktúrákat, meghatározhatják egy ország politikai sorsát évtizedekre. Az átmeneti időszakokban, szemben a stabilitás idejével, több népszavazás lesz az alkotmányos és autonómiával kapcsolatos kérdésekben, mert a hatalom megragadható. Mivel a népszavazási eszköz képes politikai legitimitást és hatalmat biztosítani, és összekapcsolni a népszavazást, valamint a vezetőket és a népet, ez az intézmény továbbra is szerepet fog játszani a politikában.

¹¹ Walker, 2003

Magdalena Musiał-Karg *The Role of National Referendum in Central and Eastern European Countries. Selected Experiences* c. tanulmányában arra a kérdésre keresi a választ, hogy a népszavazásokat hogyan használják a gyakorlatban Európában a különböző politikai és társadalmi szempontból jelentős kérdések megoldása érdekében.¹² Musiał-Karg elemzése lehetővé teszi azt a következtetést, hogy a népszavazások jelentős érdeklődésnek örvendenek a választópolgárok körében. A népszerűségét bizonyítja a megtartott népszavazások száma, valamint a magas átlagos választási részvétel. Mind Nyugat-Európában, mind Kelet-Közép-Európa 60% feletti az átlagos részvételi arány a korábban megtartott népszavazásokon. Kelet-Közép-Európában a civil részvétel a választási folyamatokban jelentős aggályokat vet fel. Az úgynevezett ” fiatal demokráciákban” tartott népszavazásokról készült tanulmányok azt bizonyítják, hogy a legmagasabb részvételi arányt akkor regisztrálták, amikor a függetlenség visszaszerzésének és az Európai Unióhoz való csatlakozásnak a kérdésében döntöttek. A tanulmányban Musiał-Karg számos következtetést vont le. A népszavazás eszközt viszonylag gyakran alkalmazták alapvető politikai kérdések megoldására. A népszavazások az ilyen alapvető fontosságú kérdésekben (mint a függetlenség és az EU-hoz való csatlakozás) jellemzően magas választási részvételi arányt és gyakorlatilag a választók egyhangú hozzáállása jellemezte. A nemzeti népszavazások jól beváltak Kelet-Közép-Európa politikai-jogi rendszereiben, mivel az alkotmányok többsége közvetlenül rendelkezik a népszavazási eljárásról. Kelet-Közép-Európa olyan régió, ahol viszonylag gyakran tartottak népszavazásokat az elmúlt húsz évben.

Susan E. Scarrow 2001-ben írt tanulmányában a közvetlen demokrácia változásait, azok hatásait elemzi.¹³ A cikkben több elméletet hasonlít össze. Egyes elemzők szerint a közvetlen demokrácia új elemei „átalakítják a politikai folyamatok természetét” az Egyesült Államokban, és” a népszavazás iránti érdeklődés és használata világszerte monumentálisan megnőtt”. A népszavazás használatáról szóló szisztematikus tanulmányok azonban csak gyenge alátámasztást adtak annak az állításnak, hogy a népszavazás a közvetlen demokrácia felé való általános elmozdulás. Ez a cikk az ezen előrejelzések közötti látszólagos ellentmondást vizsgálja, és a stabilitás megállapításai között a tanulmány a közvetlen demokrácia terjedését az alkotmányok és a közvetlen demokrácia terjedésének mértékében bekövetkezett változások vizsgálatával. A törvények formálisan elismerik, hogy egyes döntéseket a választópolgároknak lehet, sőt, kell meghozniuk, nem pedig a képviselőiknek.

¹² Musiał-Karg, 2016

¹³ Scarrow, 2001

Seán Hanly által írt mű a *Referendum briefing NO 6 the The Czech EU Accession Referendum 13-14 June 2003*.¹⁴ A cseh csatlakozási népszavazáson a részvételi arány hasonló volt, mint a szomszédos kelet-közép-európai országokban, ahol volt ilyen szabály. A legtöbb cseh kommentátor és a politikusok ezért elfogadták azt a nézetet, hogy a részvételi arány tekintélyes volt. Az akkori balközép kormányzat számára nagy szükség volt erre a politikai sikerre.

Seán Hanly *A Nation of Scaptics? The Czech EU Accession Referendum of 13-14 June 2003* c. cikkében, mely 2004-ben jelent meg, kifejtette, hogy a legtöbb cseh választópolgárban megvan a hajlandóság arra, hogy (Nyugat-)Európához tartozónak vallja magát.¹⁵ Ez párosul azzal, hogy az EU-tagságot a következő logikus lépésnek tekintik az európai integrációban. Ebből is következik, hogy a cseh csatlakozási népszavazáson jelentős szavazatszámmal szavaztak az Európai Unió mellett.

Maija Satala által 1999-ben írt könyv a népszavazások és a demokratikus kormányzás címmel tanulmányozza a népszavazás elméleteit, elemzi az ide kapcsolódó intézményeket, valamint megvizsgálja három ország, Svédország, Dánia és Svájc népszavazásait.¹⁶ Satala arra a következtetésre jut, hogy a népszavazást gyakran értelmezik populista kifejezésekkel, mint például „a nép akarata”. Ez nem ad pontos képet a népszavazással kapcsolatos kérdésekről. Mivel a népszavazás jelensége e tekintetben nem „egységes”, a hozzá kapcsolódó elméleti megközelítések sem lehetnek azok. A népszavazások minden formája „bevonja a népet”, más szóval, növelik a polgárok részvételét és befolyását a politikai döntéshozatalban. A döntő kérdés tehát az, hogy miért és kinek az irányítása alatt történik ez. Ebben az értelemben a népi kezdeményezés egyértelműen az emberek politikai részvételének növelésére irányul. A népi kezdeményezés egy klasszikusabb értelmezése a demokráciának, mert elméletileg erősíti a demokráciát, a polgárok politikai egyenlőségét azáltal, hogy jogot biztosít számukra arra, hogy kérdéseket vessenek fel a népszavazáson.

Körösenyi András, *A népszavazások és a képviseleti demokrácia viszonya* című művében áttekinti a népszavazás intézményének főbb típusait és azok gyakorlati alkalmazását, továbbá ismerteti a népszavazás melletti legfontosabb érveket.¹⁷ A szerző itt részletezi az iniciatívát és a referendumokat, valamint a petíciót és a konzultatív népszavazást. Ezen érvek empirikus érvényességét vizsgálta, felidézve az elmúlt másfél évtized népszavazásokról végzett néhány empirikus kutatási eredményét. Ezek után az író a közvetlen demokráciáról szóló, a

¹⁴ Hanley, 2003

¹⁵ Hanley, 2003

¹⁶ Satala, 1999

¹⁷ Körösenyi, 2009

népszavazásokkal kapcsolatban releváns teoretikus vitára tér ki. Mindezekon felül Körösényi értekezik a közvetlen és a képviseleti demokrácia összeegyeztethetőségének a kérdésére, azaz arra, hogy a népszavazás intézményének a képviseleti rendszerbe való beilleszthetőségének mik az elméleti és alkotmánytani feltételei.

1.4 Térbeli és időbeli lehatárolás

Pályamunkámban a kelet-közép-európai, egykori szocialista országok 1989 után megtartott országos népszavazásaival foglalkozom. A vizsgált országok: Bulgária, Csehország, Észtország, Horvátország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Románia, Szlovákia és Szlovénia. Az ország kiválasztás szempontját az képezte, hogy ezen országok az 1990-es években kezdtek függetlenedni, ekkortól beszélhetünk demokratikus berendezkedésről ezen országokban, valamint e időszak előtt a szocialista országok közé tartoztak. Az általam vizsgált országokban 1989 előtt nem beszélhetünk demokratikus népszavazásokról, így ezen időszak vizsgálatára nem kerül sor.¹⁸ Az első népszavazás, ami a vizsgálataim tárgyát képezte, az 1989-es magyarországi négyigenes népszavazás. Az utolsó elemzett népszavazás pedig a 2022. április 3-án tartott magyarországi gyermekvédelmi népszavazás.

1.5 Kutatási kérdések és hipotézisek

Dolgozatom elsődleges célja annak vizsgálata, hogy

- Q1 Inkább a kormányok vagy a kormányokon kívüli politikai szereplők kezdeményezték a népszavazásokat?
- Q2 A kormányokon kívüli politikai szereplők által szerveződő népszavazások mennyire voltak sikeresek a kívánt változások elérésére?
- Q3 Milyen témájú népszavazásoknál magasabb a részvételi arány?
- Q4 A népszavazások mennyiben bizonyultak a képviseleti demokrácia ellensúlyának?

Kutatásom során az alábbi hipotéziseket fogom vizsgálni:

H1: A kormány¹⁹ által kezdeményezett népszavazásokon magasabb a részvételi arány, mint az egyéb politikai szereplők által kezdeményezett népszavazásokon

¹⁸ Ennek ellenére van néhány ország, ahol ezen időszak előtt is tartottak népszavazást. Például Csehszlovákiában 1951-ben, Lengyelországban 1987-ben két kérdésben, Bulgáriában 1971-ben.

¹⁹ A dolgozatban a kormány által kezdeményezett népszavazáson minden olyan népszavazást értünk, amelyet a hatalomban levő döntéshozók kezdeményeztek, legyen az akár a kormány, akár az államfő, akár a parlament.

Ezt a hipotézisemet arra alapozom, hogy a kormánynak nagyobb befolyása van a médiára, így több fórumon, hatékonyabban képes promotálni népszavazást és annak fontosságát, azt, hogy mennyire van hatással saját, valamint szeretteink életére az adott kérdés. A közmédia által a kormányoknak gyakran nagyobb befolyása van választópolgárokra, vagy legalábbis egyszerűbb a népszavazás által felvetett kérdés népszerűsítése. Minél gyakrabban hallanak az emberek a népszavazásról, annál nagyobb az esélye, hogy az adott napon az urnához járulnak és egy szavazat leadásával elmondják véleményüket.

H2: A szuverenitást érintő népszavazásokon a legmagasabb a részvételi arány

Ez a hipotézisem arra épül, hogy ezekben az országokban 1989 előtt demokráciáról nem beszélhattünk, így pedig az ország tényleges függetlensége többnyire a saját kezében volt. Több országban hosszú idő után először nyílt lehetőségük a választópolgároknak arra, hogy döntsenek az országuk szuverenitásáról. Azt is hangsúlyozni kell, hogy a vizsgált országokban vagy még nem tartottak népszavazást, vagy ugyan volt népszavazás a pártállami időszakban is – mint például Csehszlovákiában és Lengyelországban –, de ezeket a népszavazásokat nem nevezhetjük demokratikus szavazásnak. Ezért az állampolgárok kezdetben lelkesek, szomjazták a közvetlen demokráciát. Kedvükre van, hogy fontos a véleményük, számít a szavuk, ezt ezelőtt nem tudták megtapasztalni, így az újdonság varázsa is pozitívan hathatott a részvételi arányra.

H3a: Egy adott országban minél gyakrabban kerül sor népszavazásra, annál magasabb a részvételi arány

A hipotézist arra alapítom, hogy a választópolgárok számára egyre természetesebbé válik, hogy sok ügyben hozhatnak döntést. Élvezik, hogy sok kérdésben közvetlenül kérdezik meg őket, és így ők dönthetnek az országot érintő számos fontos ügyben, azaz sokat jelent számukra, hogy figyelembe veszik véleményüket a döntéshozatal során. Választópolgári kötelességüknek érzik, azt, hogy elmondják véleményüket, minden olyan népszavazási kérdésben, melyben számítanak rájuk. A szavazás amolyan rutinná is válhat az életükben, egy természetes dologgá, mely befolyással bír az ország kisebb nagyobb ügyeiben.

H3b: Egy adott országban minél gyakrabban kerül sor népszavazásra, annál alacsonyabb a részvételi arány

Ezt az állítás arra alapozom, hogy ha sok a népszavazás akkor az egy idő után elveszti „varázsát”. A választópolgároknak terhet jelenthet a gyakori népszavazás. Beleunhatnak abba,

hogy nagyon gyakran kell elmenniük szavazni. A népszavazás jelentőségének társadalmi megítélése csökken a gyakori referendumok kiírása miatt. Ha minden „apró” ügyben népszavazást tartanak, akkor a választópolgár nem hisz már a népszavazások jelentőségében, így pedig a részvételi arány is csökkenni fog.

Svájcban és Kaliforniában, ahol rendszeresek a népszavazások, az állampolgárok részvételi aránya a voksoláson nagyságrenddel alacsonyabb, mint azokban az országokban, ahol a népszavazás kivételes eszköz.²⁰

H4a: Az összesített részvételi arány növekvő tendenciát mutat

Hipotézisemet arra szeretném alapozni, hogy a gyakori népszavazások következtében a választópolgárokból kialakulhat egyfajta tudatosság is. A lakosság egy idő után „beletanulhat” a népszavazásokba. A népszavazásokon való részvétel állampolgári kötelezettség, jog, lehetőség, mellyel a választópolgár akkor él, ha szerves részének érzni magát a politikának, valamint, ha közvetlen döntési lehetőségük van egy-egy kérdés vonatkozásában. A gyakori népszavazás kialakíthat egy rutint, mely a választópolgár életének szerves részévé tud válni, ezáltal pedig egyre természetesebb az, hogy részt vegyenek a népszavazásokon.

H4b: Az összesített részvételi arány csökkenő tendenciát mutat

Ez az állítás arra épül, hogy az emberek a gyakori népszavazásba beleunhatnak. Tehernek érezhetik a gyakori népszavazási kérdések feltételét, valamint annak megválaszolását. Népszavazások gyakori kiírása, miatt az emberek életében a népszavazás másodlagos szerepet fog betölteni, nem érzik úgy, hogy még egy kérdés megválaszolása fontos lenne.

Munkámban nem vizsgálom az egyes országok jogi szabályozását, és így nem is hasonlítom össze őket. Szintén nem vizsgálom a népszavazás intézményének „helyességét”, „hasznosságát”, ahogyan azt sem, hogy milyen jogi változásokra lenne szükség a hatékonyság növelése érdekében. A viszonylag sok ország és a sok népszavazás miatt nem vállalkozom az egyes népszavazások kontextusának bemutatására sem. Éppen ezért volt szükség lehatárolni, azokat az irányokat, amelyek a gerincét képezik kutatásomnak. Az egyes országok jogi szabályozása olyan változatos, hogy annak vizsgálatára, elemzésére egy másik pályamunka

²⁰ Qvortrup 2005: 27. (idézi: Körösenyi, 2009: 48.)

megírására lenne szükség, valamint a közvetlen demokrácia morális vonatkozásainak vizsgálata is kívül esik a dolgozat tárgyán.

Összességében tehát a kutatásom középpontjába a népszavazásokkal kapcsolatos olyan kérdések állnak, melyekre eddig kismértékű figyelem irányult. Pályamunkámtól azt várom, hogy az általam felvázolt hipotéziseket igazolja, valamint a feltett kérdéseket megválaszolja.

1.6 A kutatás módszertana

1.6.1 A kutatás pillérei

Kutatásomat – a kutatási terület pontos lehatárolását követően – elsőként információ szerzéssel, kvalitatív vizsgálat lefolytatásával kezdtem, amelynek során szakirodalomelemzéssel és -feldolgozással foglalkoztam, ezen felül dokumentumok áttekintésével ismertem meg azokat az elméleteket, amik a téma tovább gondolásához megfelelő alapokat jelentenek. Továbbá ezen ismeretek megszerzésének eredményeképpen tudtam lehatárolni azt a vizsgálati területet, amit szűkebben és részletesebben szeretnék megvizsgálni a pálya munkám elkészítése során.

Amint fentebb láttuk, a kelet-közép-európai országok népszavazásairól szóló szakirodalom viszonylag szegényes. A szakirodalmak megvizsgálása után kezdett körvonalazódni, hogy milyen jellegű adatokra, információkra lenne szükség, illetve, hogy ezen adatokat milyen formába rendszerezzük, használjunk fel, hasonlítsunk össze.

Pályamunkámban nemcsak néhány komparatív kutatás vezérelt hipotézist állítok fel, hanem olyan kutatási kérdéseket is felteszek, amelyekkel eddig még nem, vagy nem ilyen mértékben foglalkoztak. Ezen kérdésekre a választ adatgyűjtéssel, ezen adatok elemzéséből, az adatokból levont következtetésekből, valamint ezek összehasonlításából szeretném megadni.

A kvalitatív kutatás után, az ott szerzett ismeretek alapján, az adatbázis elkészítésének folyamata következett, mellyel az volt a célom, hogy a népszavazásokról szerzett rengeteg adatot rendszerezni, illetve mérhetővé, szűrhetővé tudjam tenni. Ennek következtében kvantitatív kutatás keretében egy olyan komplex adatbázis állítottam össze, amely az 1989–2022 között tartott összes népszavazást, valamennyi fontos paraméterét tartalmazza. Az ehhez szükséges adatgyűjtést manuálisan folytattam le; az így létrehozott adatbázis 1 548 cellából áll.²¹

²¹ Az adatbázist lásd a Mellékletben.

Az elkészített adatbázison belül 11 kelet-közép-európai országok sorolok fel, melyeket kilenc szempont alapján vizsgáltam meg. Ezek a következők:

1. Az év, amikor a népszavazást tartották
2. A népszavazás kezdeményezői
 - 2.1. Kormány (értve ez alatt az államfőt és a parlamentet is)
 - 2.2. Nem kormány
 - 2.2.1 Politikai párt
 - 2.2.2. Civil szervezet
3. Konkrét népszavazási kérdés
4. Részvételi arány az egyes népszavazások alkalmával (szavazásra jogosultak mekkora százaléka vett részt a választáson)
5. A népszavazás kimenetele (érvényes/érvénytelen)
6. Igen szavazatok százalékos megoszlását mutatja
7. Nem szavazatok százalékos megoszlását mutatja
8. Következmények, vagyis, hogy volt-e, ha pedig volt milyen következménye volt az ország számára a meghatározott népszavazásnak.
9. Kategória, hogy az adott kérdés mely nagyobb csoportba tartozik bele

Az eddig megtartott népszavazások felkutatásához, emellett az adatbázis elkészítéséhez több forrást is igénybe vettem. Forrásként elsősorban az adott ország hivatalos választási honlapjai, másodsorban pedig a megvizsgált szakirodalmak szolgáltak.;

1.6.2 Az összehasonlító módszer alkalmazása

Az összehasonlítás, mint módszer az egyik legősibb és egyben legfontosabb eszköze a politikatudománynak. Az összehasonlító módszer a politikatudományi kutatások megkerülhetetlen eszköze. Az összehasonlító módszer egy olyan folyamat, amely során különböző eseteket összehasonlítunk abból a célból, hogy jobban megértsük a jellemzőiket, illetve azért, hogy hipotéziseket elméleteket és fogalmakat alkossunk.²² Az összehasonlító módszer az empirikus társadalomtudományi kutatás egyik széles körben alkalmazott módszere a kísérleti, a statisztikai és a leíró-esettanulmány módszere mellett. A vizsgált esetek minél pontosabb leírására, a köztük fennálló hasonlóságok és különbségek feltárására, valamint

²² Hague–Harrop–McCormick, 2021: 36.

bizonyos esetekben tipológiák kidolgozására helyeződik a hangsúly.²³ Számos szerző szerint az összehasonlító módszer alkalmazása során éppen ezért rendkívül fontos metodológiai követelmény a vizsgálat „megfigyelési” és „elemzési szintjének” világos definiálása és megkülönböztetése. A megfigyelési egységek, amelyekről az adatokat gyűjtjük igen változatosak lehetnek (egyének, csoportok), míg az elemzési szintet (amelyről a gyűjtött adatok fényében a következtetéseket kívánjuk levonni) ennél magasabb rendszerszintű egységek (pl. államok) alkotják.²⁴ A makroszociális elemzési szint kitüntetett szerepével magyarázhatjuk, hogy az összehasonlító módszert a társadalomtudományokon belül is különös előszeretettel alkalmazzák a politikatudományban, ahol számos alkalommal makroszociális egységek egészének összehasonlítása áll a kutatás fókuszában.²⁵

Négy különböző összehasonlító módszert különböztethetünk meg, ezek: esettanulmányok, kvalitatív, kvantitatív, valamint a történeti összehasonlítási módszer. Pályamunkám elkészítése során, el kellett döntenem, hogy mi legyen az elemzésem tárgya, illetve, hogy milyen szinten végezzem el az elemzéseket. Ezután arra a fontos kérdésre kellett megadnom a választ, hogy mely összehasonlító módszer áll a kutatási témámhoz a legközelebb; ez pedig a kvantitatív kutatási módszer. Ez a kutatási módszer sok eset és sok változó statisztikai elemzésével igyekszik a politikai jelenségeket értelmezni. Saját kutatásomról is elmondható, hogy sok esetet tartalmaz, hiszen tizenegy ország összes népszavazását elemzem 1989 és 2022 között, továbbá a sok változó is érvényesül elemzésemben, minden országot kilenc szempont alapján egyenként elemeztem. A kvantitatív módszer célja, az adatok számszerűsítése, a vizsgált minta eredményének univerzális érvényűvé tétele. A kvantitatív összevetés legnagyobb haszna az, hogy precízen képes összefoglalni nagyobb mennyiségű adatot, ráadásul olyan technikákkal, amelyek bármikor ellenőrizhetők más kutatók által is. Az összehasonlító kutatásokban rejlő előnyök és lehetőségek ellenére az összehasonlítás kiterjedtségé magában hordozza azokat a problémákat is, amelyek közül az alábbi négy kérdés jelenti a legnagyobb kihívást az összehasonlító politikatudomány számára:

- Túl kevés, túl sok változó. Ez a kihívás szerencsére kutatásom alatt nem jelentkezett, ennek oka az, hogy rengeteg népszavazást tudtam tanulmányozni kutatásom során.
- Kiválasztási torzítás. Ez azt jelenti, hogy a vizsgálatához kiválasztott esetek nem képeznek reprezentatív mintát, ezzel a kutatás eredményének jelentősége csökken. Az

²³ BGF KVIK KÖT Tanulmánykötete, 2015: 27.

²⁴ Przeworski–Teune, 1970: 49–50.

²⁵ BGF KVIK KÖT Tanulmánykötete, 2015: 28.

általam kiválasztott országok, mind kelet-közép-európai országok, valamint próbáltam minél szélesebb körre kiterjeszteni kutatásomat.

- A jelentés megértése. Az egyes cselekvések értelmezése az adott állam szokásaitól függ, ezért a hasonló jelenségek összehasonlítása nem mindig egyszerű. Kutatási országaimban az vizsgált időszak előtt szinte ugyan az a politikai rendszer érvényesült, valamint a vizsgált időszak kezdetekor megfigyelhető a függetlenség, valamint a szuverenitásért folytatott küzdelem. Ezért a hasonló történelem, valamint az átélt élmények hasonló kulturális gondolkodást eredményeztek ezekben az országokban.
- Globalizáció. Ennek a folyamatnak a következménye, hogy a különböző országokban elő és tevékenykedő emberek, cégek és kormányzatok közti kapcsolatok szorosabbá válnak. Dolgozatomban az egyes országok népszavazását vizsgálom, ez pedig minden esetben az adott ország állampolgáira vonatkozik, minden országban csak saját választópolgárai szólhatnak bele közvetlen demokrácia keretein belül a politikába.²⁶

2 A kelet-közép-európai népszavazások áttekintése

Ahogy már egy előző fejezetben említettem, egy 1548 cellából álló adatbázist készítettem, amely a dolgozatomban bemutatott tizenegy ország összes népszavazását tartalmazza. Ezen fejezetben röviden bemutatom az egyes országok népszavazással kapcsolatos tapasztalatait.

Bulgáriában 1989 óta mindössze három népszavazást tartottak, amelyen összesen öt kérdést tettek fel a választópolgároknak.²⁷ Mindegyik kérdésben az igenek „nyertek”, viszont a részvételi arány egyik esetben se érte el az érvényességi küszöböt. A legmagasabb részvételi arány 50,81% volt, azonban a három kérdést felölelő 2016-os népszavazás is érvénytelennek bizonyult, ugyanis az érvényességi küszöb 51% volt. A 2013-as népszavazás járt a legalacsonyabb részvételi aránnyal (20,22%). Ezen alkalommal egy új atomerőmű készítéséről kérdezték a választópolgárokat. 2016-ban három kérdésben is tartottak népszavazást, mind a három kérdés különböző témákat érint. Az egyik a választási rendszert érintő kérdés, a második a kötelező részvétel a választásokon és a népszavazásokon, valamint a harmadik a politikai pártok és koalíciók finanszírozása nyújtott éves állami támogatásról szólt. Érdekesség, hogy 1989 és 2013 között egyáltalán nem tartottak népszavazást.

²⁶ Hague–Harrop–McCormick: 2021, 36–50.

²⁷ A bulgáriai népszavazások áttekintésére lásd: Peicheva, 2018

Csehország az egyetlen ország, ahol, a rendszerváltás óta mindössze egyszer rendeztek népszavazást, ami az Európai Unióhoz való csatlakozásról döntött.²⁸ A részvételi arány 55,21% volt, ez alapján a népszavazás érvényesnek bizonyult. A népszavazáson megjelent választópolgárok 77,3%-a gondolta úgy, hogy Csehország számára, hasznos, ha az Európai Unióhoz való csatlakozás mellett dönt. Így Csehország 2004-től az Európai Unió tagja.

Észtországról is elmondható, hogy nem tartottak különösebben sok népszavazást. 1991-ben itt is a nemzet szuverenitásáról és függetlenségéről szóló kérdésben dönthettek a választópolgárok. Ebben a kérdésben kiemelkedően magas volt a részvételi arány. A szavazásra jogosultak 89,9% ment el, és mondta el véleményét. A válasz egyértelmű volt a résztvevők 78,4%-a gondolta úgy, hogy helyre kell állítani Észtország függetlenségét és szuverenitását. 1992-ben két kérdésben rendeztek népszavazást, az egyik az új alkotmány elfogadásáról döntött, a leadott szavazatok több mint 90%-a támogatta az új alkotmány bevezetését, mivel a részvételi arány is elérte az érvényességi küszöböt, így az új alkotmány elfogadásra került. A másik kérdés így szólt: „Támogatja-e Ön a választójog kiterjesztését az állampolgárként regisztráltakra?” Ebben a kérdésben nem volt egyértelmű az állampolgárok véleménye, a résztvevők közül 53,5% szavazott nemmel, így ez a népszavazási kérdés nem váltott ki jogkövetkezményt. 2003-ban Észtországban is Európai Unióhoz való csatlakozásról szóló népszavazást tartottak, mely eldöntötte, hogy Észtország az Európai Unió tagja lesz. A négy népszavazás közül hármat a parlament, míg egyet – az ország szuverenitásának és helyreállításának kérdésében rendezett népszavazást - a kormány kezdeményezte. Érdekesség, hogy 2003 óta egyetlen népszavazást sem tartottak.

Horvátország összesen három alkalommal, négy kérdésben tartott népszavazást.²⁹ Az első népszavazásra 1991-ben került sor, ekkor két kérdésre válaszolhattak a választópolgárok. Az egyik Horvátország függetlenségére, a másik pedig Horvátország Jugoszláviában való maradására vonatkozott. Mind a két kérdésben magas volt a részvételi arány, pontosan 83,56%-os. A választópolgárok véleménye is egyértelműen megegyezett. Nem támogatták Horvátország Jugoszláviában maradását, helyette az ország szuverenitására és függetlenségére szavaztak. Ennek eredményeképpen Horvátország 1991. június 25-én kikiáltotta függetlenségét és a Jugoszláviával való társulás felbontását. Ezután egy jelentősebb szünet következett a népszavazások tekintetében. 1991 után a következő népszavazást 2012-ben tartottak, abban a kérdésben, hogy a horvátok az Európai Unióhoz való csatlakozás mellett állnak-e. Annak ellenére, hogy a népszavazáson való részvétel alacsony volt – mindössze a választásra

²⁸ A csehországi népszavazások áttekintésére lásd: Kuzelewska, 2018

²⁹ A horvátországi népszavazások áttekintésére lásd: Marczevska–Rytko, 2018

jogosultak 43,51%-a vett részt a szavazáson – a népszavazás érvényes lett, így Horvátország 2013-tól az Európai Unió tagja. Ez azért valósulhatott meg, mert Horvátországban annak a népszavazásnak, amelynek eredménye kötelező erejű, nincs érvényességi feltétele. A negyedik kérdés 2013-ban egy alkotmánymódosításról szóló kérdés volt: „Támogatja-e a Horvát Köztársaság alkotmányának módosítását egy olyan rendelkezéssel, amely kimondja, hogy a házasság egy nő és egy férfi közötti házasság?” A részvételi arány meglehetősen alacsony volt, pontosan 37,9%, azonban a referendum érvényes volt, így az alkotmányban rögzítették, hogy a házasság egy nő és egy férfi közötti életközösség. Ebből adódóan az azonos nemű párok csak élettársi kapcsolatot létesíthetnek, mely ugyan olyan jogokat biztosít számukra, mint a házasság, leszámítva az örökbefogadást.

Lengyelországban mindezidáig négy népszavazást tartottak.³⁰ Az országot vizsgálva megfigyeltem, hogy számos különböző jellegű kérdésben tartottak népszavazást. Ilyen például a privatizációval kapcsolatos népszavazás, az alkotmány elfogadásáról, az Európai Unióhoz való csatlakozásról, valamint adójoggal kapcsolatos népszavazást. 1996-ban öt népszavazási kérdést tettek fel. Tekintve, hogy a részvételi arány (32,4%) egyik kérdés esetén sem érte el az érvényességi kritériumot, a népszavazás érvénytelennek bizonyult. A négy népszavazás közül mindössze kettő volt érvényes, az egyik az 1997-es népszavazás, ami az új alkotmány elfogadásáról kérdezte a választópolgárokat. Annak ellenére, hogy a választásra jogosultak 42,9% járult az urnákhoz, a népszavazás érvényes lett, ugyanis ezúttal nem volt érvényességi küszöb. Az eredmény alapján nem állítható az, hogy az alkotmányt egyöntetűen támogatták volna a választópolgárok, hiszen az igen szavazatok csak 53,5:47,5% arányban győztek. Így az alkotmány bevezetésre került. A másik népszavazási kérdés az Európai Unióhoz való csatlakozás támogatásáról szólt 2003-ban. Ebben a népszavazási kérdésben a választópolgárok biztos többséggel pontosan 58,85%-kal jóváhagyták a Lengyel csatlakozást az Unióhoz. 2015-ben Bronisław Komorowski elnök kezdeményezésére három kérdésben rendeztek népszavazást. Mindhárom kérdés más-más témában szeretne volna kikérni a lengyel polgárok véleményét, azonban a választásra jogosultak olyan csekély arányban (7,8%) járultak az urnákhoz és nyilvánították ki véleményüket, hogy valamennyi vizsgált népszavazás közül ez járt a legalacsonyabb részvételi aránnyal. Ennek következtében a népszavazás nem váltott ki jogkövetkezményt.

³⁰ A lengyelországi népszavazások áttekintésére lásd: Marczevska-Rytko, 2018

Lettország a vizsgált időszakban összesen nyolc népszavazást tartott, ezen alkalmakkal 10 kérdést tettek fel.³¹ Az eddigi népszavazásairól elmondható, hogy döntő többségben különböző törvényjavaslatok elfogadásáról, módosításáról szoltak. A tíz népszavazási kérdésből öt kérdés esetében beszélhetünk érvényes népszavazásról. Az első népszavazást 1991-ben tartották, ekkor a lakosság a független és demokratikus Lett Köztársaságról dönthetett. A részvételi arány ekkor volt a legmagasabb, meghaladta a 87%-ot. A népszavazás érvényesnek bizonyult, így Lettország független demokratikus jogállammá vált. Lettországban is 2003-ban tartották az Európai Unióhoz való csatlakozásról szóló népszavazást. A részvételi arány ez esetben is kimagaslónak volt mondható (71,5%). A 2008-as népszavazás a Lett Köztársaság alkotmányának módosításáról szolt. Meglepő, hogy ezen a népszavazáson mindössze a lakosság 40%-a vett részt, így a népszavazás érvénytelen lett. Az egyik legérdekesebb népszavazás Lettországban a 2011-es Valdis Zatlers elnök által kezdeményezett referendum volt, mely így szolt: „Támogatja-e Ön a parlament feloszlását?” Az eredmény meglehetősen egyértelmű lett: a Az urnához járult választópolgárok 94,3%-a támogatta az elnököt a parlament feloszlásában. Mivel a népszavazás érvényes lett, így a parlament feloszlatták, ezután pedig új választások kiírására került sor. A 2012-es – az eddigi utolsó – népszavazás nagy tömegeket mozgatott meg, ugyanis a népszavazástól azt várták, hogy az orosz nyelvet a lett nyelv mellett a második hivatalos nyelvvé tegye. A választásra jogosultak több mint 71%-a mondta el véleményét azzal, hogy részt vett a szavazáson. A lakosság jelentős többsége ellenezte az orosz nyelv második hivatalos nyelvvé tételét, következésképp az orosz nyelv nem vált hivatalos nyelvvé Lettországban.

Litvániában 1989 óta 12 népszavazást tartottak.³² A legelső népszavazásra 1991-ben került sor, mely a Szovjetuniótól való függetlenség kérdéséről döntött. Az érvényes népszavazáson Litvánia lakossága egyértelműen a függetlenség mellett tette le voksát, hiszen a szavazáson résztvevők több mint 93%-a válaszolt igennel. 1992-ben három különböző népszavazást tartottak. Ezek a kérdések még mindig a függetlenség, a demokrácia kiépítését voltak hivatottak elősegíteni. Ennek a három kérdésnek köszönhetően Litvániában az elnökség intézménye visszaállításra került, a szovjet csapatok feltétel nélkül és azonnal kivonultak az országból, illetve elfogadták az új Litván alkotmányt. 1996-ban két népszavazáson öt kérdésre keresték a választ, az öt kérdésből négy az alkotmány módosítás témakörébe tarozott. Habár az igenek aránya domináns volt a nemekkel szemben, a népszavazások elbuktak. Litvániában is 2003-ban

³¹ A lett népszavazások áttekintésére lásd: Maj, 2018a

³² A litvániai népszavazások áttekintésére lásd: Maj, 2018b

rendezték az Európai Unió tagságról döntő népszavazást. A részvételi arány magas volt 63,4%, ami még így is elmarad az 1991-es függetlenségi népszavazás által elért 80% fölötti eredménytől. Azonban a népszavazás így is érvényes lett, így Litvánia csatlakozhatott az Európai Unióhoz. 2012-ben egy új atomerőmű megépítésére szeretett volna engedélyt kapni a parlament, azonban választáson résztvevők 64,77%-a nem támogatta az új atomerőmű megépítését. 2012 után még háromszor rendeztek népszavazást Litvániában, az utolsót 2019-ben, mind a három népszavazás elbukott, így semmilyen jogkövetkezménye nem lett.

Magyarország a rendszerváltás óta nyolc országos népszavazás során összesen 17 alkalommal kérte ki választópolgárai véleményét.³³ A „négyigenes” népszavazás a következő témákat érintette: köztársasági elnök választásának módja, a munkásörség megszüntetése, a Magyar Szocialista Munkáspárt vagyoneelosztása és a munkahelyi pártszervezetek megszüntetése. A köztársasági elnök választásáról szóló népszavazás volt az eddigi legszorosabb népszavazás a magyar népszavazások történetében, pontosan 0,14%-nyi szavazat döntött az igenek javára. 1990-ben került sor a legcsekélyebb érdeklődés kiváltó népszavazásra. A kérdés a köztársasági elnök közvetlen módon történő megválasztásáról szólt. Az ország választópolgárainak mintegy 14,01% járt az urnákhoz, ennek következtében ez a népszavazás érvénytelen lett. Az 1997-es népszavazás arról kívánt dönteni, hogy a Magyar Köztársaság a NATO-hoz való csatlakozásával biztosítsa az ország biztonságát. Az érvényes szavazatot adók mintegy 85%-a támogatta az országot a NATO-csatlakozásban. Ezután 1999. március 12-én Magyarország, Csehországgal, és Lengyelországgal együtt a NATO teljes jogú tagjává vált. 2003-ban hazánk is európai uniós népszavazást tartott, amelynek következtében 2004-től az Európai Unió tagjává váltunk. A 2008-as népszavazás elérte, hogy ne keljen fizetni az államilag támogatott felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatóknak képzési hozzájárulást, továbbá 2009. január 1-étől nem kell korházi napi díjat, illetve vizitdíjat sem fizetni. A 2016-os és 2022-es népszavazásokat is a kormány kezdeményezte, melyekben közös, hogy érvénytelenek lettek, így semmilyen jogi következménnyel nem jártak.

Romániában összesen nyolc népszavazást tartottak.³⁴ Az első népszavazást 1991-ben tartották; a parlament azt kérte a választópolgároktól, hogy hagyják jóvá az új alkotmányt. 2003-ban ugyanezen alkotmány módosítása ügyében tartottak népszavazást. A népszavazások többsége az állam szervezetével kapcsolatos kérdésekről szólt. Romániában 2007-ben egy olyan népszavazásra került sor, ami az általam vizsgált országok között egyedülálló. A kérdés

³³ A magyarországi népszavazások áttekintésére lásd: Pomaranski, 2018

³⁴ A romániai népszavazások áttekintésére lásd: Marinescu, 2018

az akkori román elnök, Traian Băsescu menesztéséről szolt. Annak ellenére, hogy a népszavazás érvénytelen lett, azok a választópolgárok, akik részt vettek a népszavazáson, több mint 75%-ban nem értett egyet a menesztéssel. Érdekes, hogy 2012-ben ugyan ebben a kérdésben újra népszavazást írtak ki, itt viszont az urnához járuló választópolgárok 87,55%-a támogatta az elnök menesztését, azonban ez a népszavazás is érvénytelen lett. 2009-ben államszervezeti kérdésben került sor népszavazás tartására. Habár ezen a népszavazáson való részvétel is épphogy meghaladta az 50%-ot, az igenek aránya, mind két kérdésben kiemelkedő volt (83,31%). Ezeken, kívül még három népszavazási kérdésben dönthettek a román választópolgárok. A 2018-as népszavazás érvénytelen lett, viszont a 2019-ben két kérdést tartalmazó népszavazás érvényes lett, melynek értelmében a korrupciós bűncselekményekre vonatkozó amnesztiát és kegyelmet betiltották. Továbbá ezek után a kormány nem fogadhat el sürgősségi rendeleteket a bűncselekmények, a büntetések és az igazságügyi szervezet területén belül, valamint nem fordulhat közvetlenül alkotmánybírósághoz jogorvoslatért.

Szlovákia is azon közé az országok közé tartozik, amelyek viszonylag nagy számban tartottak népszavazást.³⁵ A Szlovákiában rendezett népszavazások rengeteg témát ölelnek fel. Azonban a tizenhét népszavazás közül mindössze csak egy népszavazás volt érvényes, ez pedig nem más, mint az Európai Unióhoz való csatlakozásról szóló népszavazás. A részvételi arány ebben a kérdésben is csak épphogy meghaladta az 50%-ot, azonban a részt vettek több mint 90%-a támogatta az Európai Unióhoz való csatlakozást. Még a NATO-hoz való csatlakozásról döntő népszavazáson is mindössze a lakosság 9,53% jelent meg. 2015-ben családdal kapcsolatos népszavazás keretein belül választ szerettek volna kapni arra, hogy Szlovákia lakossága, hogyan vélekedik az azonos neműek házasságáról és az általuk történő örökbefogadásról. Habár a részvételi arány igencsak alacsony volt (21,41%) azok közül, akik részt vettek a szavazáson, majdnem 95% válaszolt igennel.

Az általam vizsgált népszavazások közül Szlovéniában tartották eddig a legtöbb népszavazást.³⁶ Itt ugyanis – 16 alkalommal – 26 kérdésben kérték a választópolgárok véleményét. Ezek közül azonban csak öt népszavazás volt érvényes. Az Európai Unióhoz és a NATO-hoz való csatlakozásról szóló kérdés, a választópolgárok 60,23%-a adott érvényes szavazatot. Az Európai Unióhoz való csatlakozást a szavazáson megjelentek 89,61%-a, míg a NATO-hoz való csatlakozást 66,02%-a támogatta. Így 2004-ben Szlovénia az Európai Unió és a NATO tagja lett. A harmadik érvényes népszavazás 2007-ben a biztosító társaságok

³⁵ A szlovákiai népszavazások áttekintésére lásd: Kuzelewska, 2018a

³⁶ A szlovéniai népszavazások áttekintésére lásd: Kuzelewska, 2018b

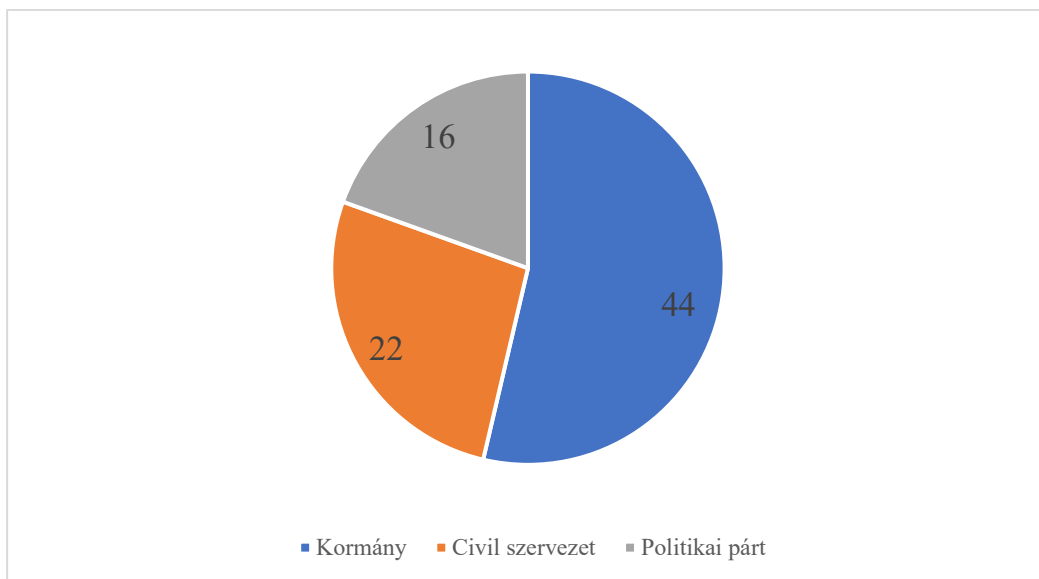
tulajdonosi átalakulásáról szóló törvény módosításának kérdésében döntött. A résztvevők több mint 70%-a nem támogatta a törvény módosítást. A negyedik az azonos neműek házasságát legalizáló törvényjavaslat volt, ahol bár alacsony volt a részvétel az eredmény mégis érvényes volt. A törvényjavaslatot elutasították, mivel a szavazók többsége ellene szavazott, és a nemmel szavazók aránya meghaladta a regisztrált szavazók 20%-át. Az ötödik népszavazás a vízügyi törvény módosításáról szólt, melyet meglehetősen nagy aránnyal 86,75%-kal elutasítottak.

3 A kutatás eredményei

A következőkben megválaszolom a kutatási kérdéseket, illetve megvizsgálom a hipotézisek igazolhatóságát. (A Q4 kérdést, vagyis azt, hogy „A népszavazások mennyiben bizonyultak a képviseleti demokrácia ellensúlyának?” a dolgozat összegzése során válaszolom meg.)

3.1 Q1: Inkább a kormányok vagy a kormányokon kívüli politikai szereplők kezdeményezték a népszavazásokat?

1. ábra: A kormányok, a civil szervezetek és a politikai pártok által kezdeményezett népszavazások (darab számban)

Forrás: saját szerkesztés az adatbázis alapján

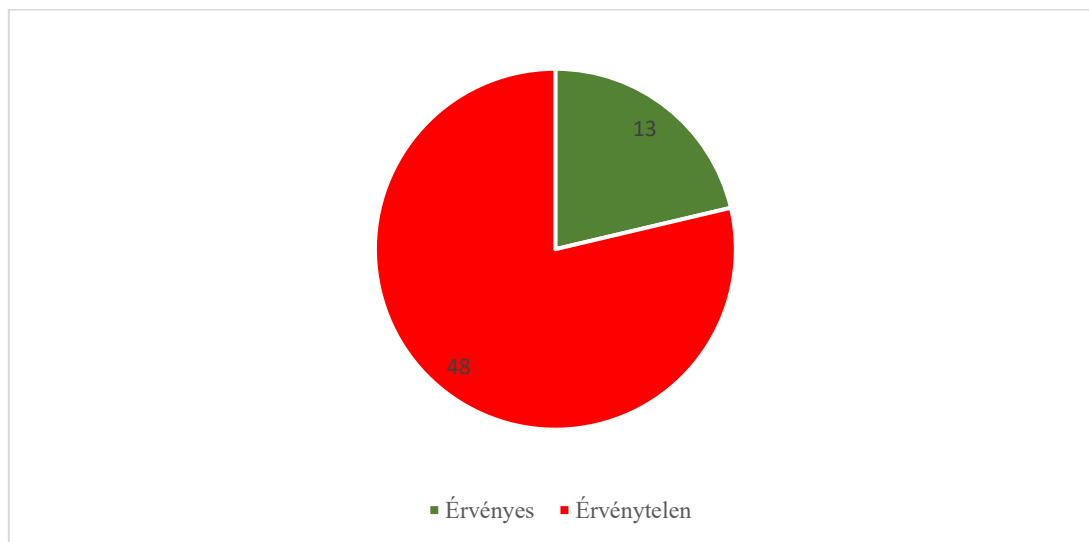
Az adatokból jól látható, hogy nincs nagy különbség aközött, hogy a kormány vagy kormányon kívüli politikai szereplők³⁷ kezdeményezték a népszavazásokat. A kormányok 44-szer kérdezték meg választópolgáraikat, míg a kormányon kívüli politikai szereplők 38-szor. A 44 népszavazás a következőképpen oszlik meg a civil szervezetek és a politikai pártok között. Ahogy a kördiagramból leolvasható, a civil szervezetek 22-szer, míg a politikai pártok 16-szer kezdeményeztek népszavazást.

Érdekesség, hogy a szuverenitással kapcsolatos összes népszavazást a kormány kezdeményezte. Az alkotmánnyal kapcsolatos 15 népszavazás közül mindössze négyet kezdeményeztetett nem kormány, valamint ebből egyet civil szervezet. Társadalompolitika tekintetében összesen nyolc népszavazást kezdeményezett nem kormány ebből hetet civil szervezet, holott összesen harmincnyolc kérdést tettek fel ebben a kategóriában.

3.2 Q2: A kormányokon kívüli politikai szereplők által szerveződő népszavazások mennyire voltak sikeresek a kívánt változások elérésére?

A kormányon kívüli politikai szereplők összesen 61 népszavazást kezdeményeztek. A következő kördiagramban arra keressék választ, hogy ezen népszavazások mennyire voltak sikeresek.

2. ábra: A kormányon kívüli politikai szereplők által kezdeményezett népszavazások eredményei (darab számban)

Forrás: saját szerkesztés az elkészített adatbázis alapján

³⁷ A dolgozatban a kormányokon kívüli politikai szereplők által kezdeményezett minden olyan népszavazást értünk, amelyet nem a hatalomban levő döntéshozók kezdeményeztek, hanem civilszervezetek, vagy politikai pártok.

Amint látjuk a kormányon kívüli politikai pártok által szerveződő népszavazások csekély számban voltak sikeresek. A 61 népszavazási kezdeményezésből mindössze 13-szor lett érvényes választás.

Megállapítható, hogy nem voltak túl sikeresek a civil szervezetek, valamint a politikai pártok által kezdeményezett népszavazások. Nem jelentenek igazi ellensúlyt a kormányon lévő politikai szereplőkre.

A civil szervezetek által kezdeményezett népszavazások közül a harmincnégy népszavazás közül öt darab volt csak érvényes. A politikai pártok által kezdeményezett népszavazások közül nyolc népszavazási kérdés tekintetében volt jogi következménye a népszavazásnak. Így pedig elmondhatjuk, hogy a nem kormány által kezdeményezett népszavazások köréből csekély számban ért el pozitív eredményt, ezért jogkövetkezményt ritkán vont maga után a nem kormány által kezdeményezett népszavazás. A kívánt változások elérése nem hozott akkora eredményt, mint a kormányok által kezdeményezettek. Ennek oka az is lehet, hogy a kormányok kezdeményezték az összes szuverenitás témakörében kiírt népszavazást, az Európai Unióhoz, valamint a NATO-hoz való csatlakozásáról döntő népszavazásokat. Ezekben a kategóriákban tartott népszavazásokon az átlagos részvételi arány jóval magasabb, mint az összes többi témakörben.

Amit sikerült elérni:

Horvátországban:

- Alkotmányba rögzítették, hogy a házasság egy nő és egy férfi közötti házasság. Így azonos nemű párok, csak élettársi kapcsolatot létesíthetnek, mely ugyan olyan jogokat biztosít számukra, mint a házasság, leszámítva az örökbefogadást.

Lettországban:

- Nem helyezték hatályon kívül az állampolgársági törvényt.
- Az orosz nyelv nem vált hivatalos nyelvé Lettországra.

Litvániában:

- Az elnökség intézménye visszaállításra került.

Magyarországon:

- Az első köztársaságielnök-választására csak az országgyűlési választások után, 1990-ben került sor, ami nagyban befolyásolta a választás kimenetelét.

- Kivonultak, a pártszervezetek a munkahelyekről
- MSZMP tulajdonában vagy kezelésében lévő vagyonról el kellett számolni
- A munkásőrség feloszlásra került
- 2009 január 1-étől nem kellett korházi napi díjat fizetni
- Az államilag támogatott felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatóknak nem kell képzési hozzájárulást fizetni

Szlovénia:

- Szlovéniában minkét érvényes népszavazást a választópolgárok elutasították.

Az eredmények alapján a nem kormányzati szereplők Magyarországon bizonyultak a legsikeresebbnek abban, hogy népszavazás révén kényszerítsenek ki politikai döntéseket.³⁸

3.3 Q3: Milyen témájú népszavazásoknál magasabb a részvételi arány?

A népszavazáson feltett kérdéseket kategorizáltuk annak érdekében, hogy átfogó képet kapjunk a népszavazások témáiról, arról mely kategória volt a legnépszerűbb, hogy milyen típusú kérdések feltétele tudta a legjobban felkelteni a választópolgárok érdeklődését.

Nem volt egyszerű vállalkozás a kérdések kategorizálása, ugyanis rengeteg különböző kérdésben kellett a vizsgált országok lakosságának választ adnia. A kategorizálás nehézségét az adta, hogy néhány témában csak egy-egy kérdés, míg más témákat nehéz volt csak egy kategóriába besorolni.

Kilenc tematikus kategóriát alakítottam ki, valamint létrehoztam „egyéb” címszó alatt pluszt egy kategóriát. Ide hat darab kérdés került, azok, amik besorolhatatlanok voltak. Ilyen például, az a magyarországi kérdés, ahol azt kérdezték, hogy kivonuljanak-e a pártszervezetek a munkahelyekről, vagy a szlovén vízügyi törvény módosításáról szóló kérdés.

A kategóriák kialakítása következőképp történt:

A Szuverenitás¹ azokat a kérdéseket tartalmazza, amelyek leginkább a rendszerváltás után merültek fel a független, szuverén állam kiépítésének támogatásáról. Ez a kategória abban különbözik a Szuverenitás² kategóriától, hogy itt egyértelműen a függetlenség támogatásáról van szó az adott népszavazási kérdésben, míg a Szuverenitás² kategóriában közvetetten következtethetünk arra, hogy itt a függetlenség egyes vonatkozásairól döntenek a polgárok.

³⁸ A négyigetes népszavazás utolsó 3 kérdése tété nélküli volt, mert mire a választásokra sor került, addigra ezekben a kérdésekben a parlamentben döntés született.

Megjegyzem továbbá, hogy bár természetesen az EU- és a NATO-csatlakozás is érinti egy adott ország szuverenitását, azonban utóbbi kettőre külön kategóriát képeztünk.

Az Egyéb kategóriába minden olyan kérdés került, melyek nem tudtam a fentebb részletesen leírt kategóriák egyikébe sem.

Az EU/NATO gyűjtő kategória, ebbe az Európai Unióhoz, illetve a NATO-hoz való csatlakozással kapcsolatban kérdezték meg a választópolgárokat.

Az Alkotmány témaköre azokat a kérdéseket foglalja magába, melyek az alkotmány elfogadásáról, módosításáról, vagy valamely pontjának megsemmisítéséről hivatott dönteni.

A Privatizáció kérdéskörébe értek minden olyan kérdést, mely az állami vagyon magán kézbe adása ügyében kérdezi polgárait.

A Társadalompolitikának nevezett kategória azokat a kérdéseket foglalja magába, amik a társadalom egészére vonatkozó problémák megoldására irányul. Ide soroltam a nyugdíj, a betegellátás, foglalkoztatás kérdéskörében rendezett népszavazásokat.

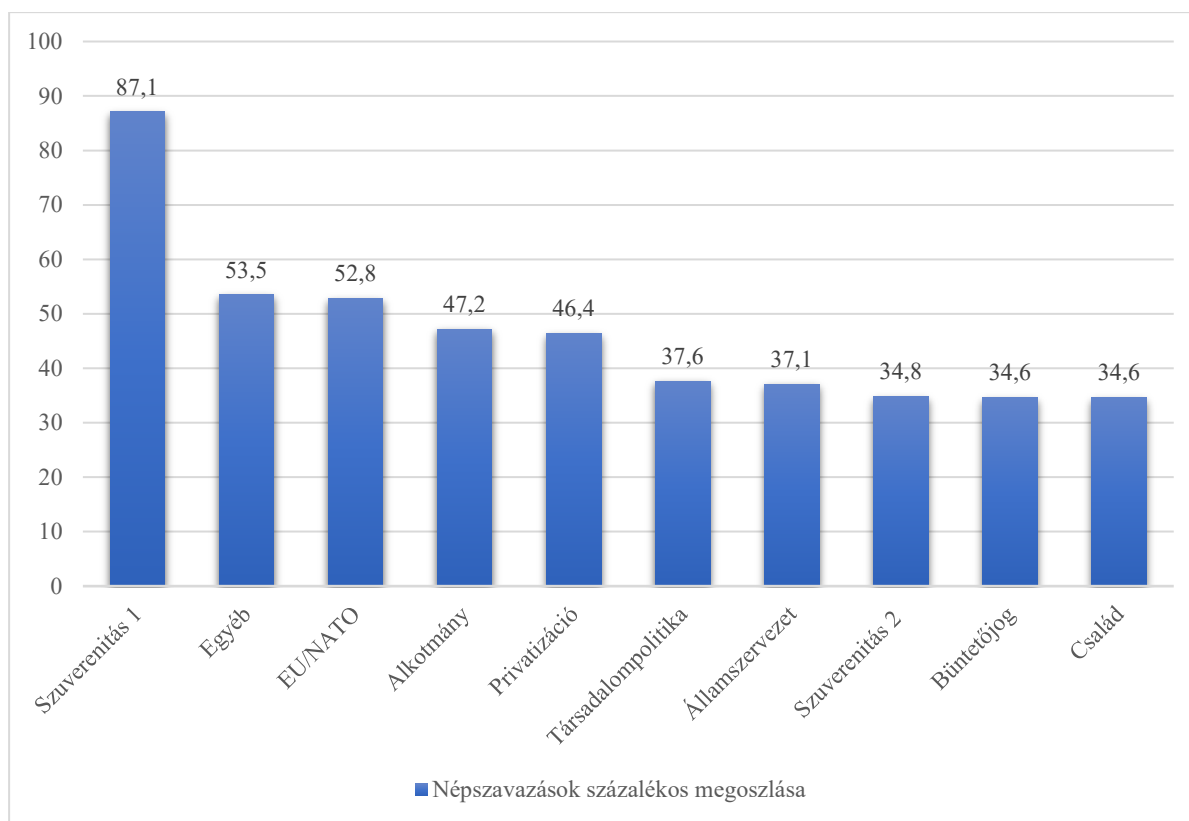
Az Államszervezet témakörébe olyan kérdések kerültek, melyeknek köze van az államapparátus felépítéséhez, az államigazgatáshoz, valamint a közigazgatáshoz. Ide tartoznak pl. a választási rendszerrel vagy a parlamenti képviselők létszámával kapcsolatos kérdések.

A Szuverenitás² kategóriába azon népszavazásokat értem, melyek közvetetten az adott állam szuverenitását, függetlenségét hivatott elérni. Például a szovjet csapatok kivonulása, vagy az atomfegyverekről szóló rendelkezések.

A Büntetőjog kategóriába azokat a népszavazásokat vettem melyek, kapcsolódnak a büntetőjoghoz, mint például a korrupciós bűncselekmények vagy az illegális munka.

A Család kategóriában, az olyan népszavazási kérdések kerültek, melyek a családi életre, vagy annak jogi értelmére vannak hatással. Ilyenek azok, amikor az alkotmánnyal szeretnék definiáltatni a család fogalmát, vagy a kiskorú gyermekek védelméről kell véleményt adni. Valamint az olyan kérdéseket, melyek az azonos nemű párok jogi helyzetét szeretné rendezni.

3. ábra: Részvételi arány százalékos megoszlása témánként

Forrás: saját szerkesztés az elkészített adatbázis alapján

A fenti oszlopdiagramból leolvasható, hogy a szuverenitást érintő népszavazások körében jelentősen magasabb volt a részvételi arány, mint az összes többi kategória tekintetében. Míg az átlagos részvételi arány 46,57% volt, a Szuverenitás1 kategóriában 87,1%, ami jóval az átlag felett helyezkedik el. Az összes kategória közül, mindössze a Szuverenitás1, az Európai Unió, valamint az alkotmánnyal kapcsolatos népszavazások lépik át az átlagot.

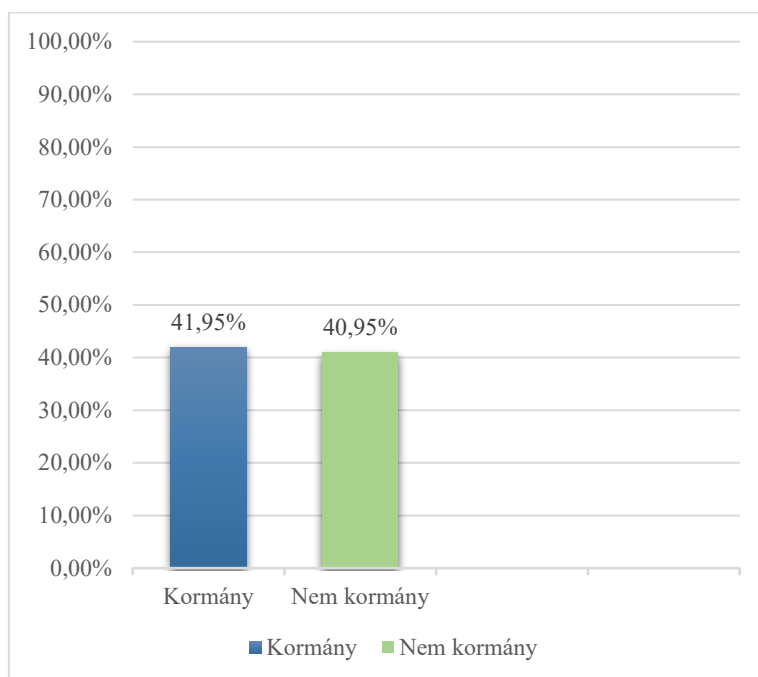
A vizsgált országok közül sok országban rendeztek szuverenitással kapcsolatos népszavazást. Ezen népszavazások elsősorban közvetlen a rendszerváltások után kerültek kiírásra. Észtországban például a szuverenitás helyreállításáról szóló népszavazáson 89,9%-os volt a részvételi arány. Horvátországban a szuverenitással kapcsolatban két népszavazást is tartottak, ezen népszavazásokon is nagyon magas, több mint 83% volt a részvétel. Ez a szám bőven meghaladja, még az Európai Unióhoz való csatlakozásról szóló népszavazást is. Ezek a számok betudhatók továbbá annak is, hogy ezekben az országokban ezelőtt nem volt igazi demokrácia, az újdonság varásza pedig vonzotta az állampolgárokat a szavazás megtételére, véleményük így módon történő kifejezésére. Ezeken túl annak is, hogy a választópolgárok összeségét ennek a kérdésnek a megválaszolása motiválta/ motiválta a legjobban egy olyan idő után, ahol szinte

senkinek nem volt joga a véleménye kinyilvánítására, ahol országuknak nem volt szuverenitása, azt egy másik ország birtokolta.

Európai Unióhoz való csatlakozásról két ország kivételével – Románia, Bulgária – mindegyik országban tartottak népszavazást, ez a kérdést fontosságát is bizonyítja. Ebben a kérdésben is átlag felett járultak az urnák elé, és mondták el a véleményüket.

3.4 H1: A kormány³⁹ által kezdeményezett népszavazásokon magasabb a részvételi arány, mint az egyéb politikai szereplők által kezdeményezett népszavazásokon.

4. ábra: A kormányok és a nem kormányok által kezdeményezett népszavazások részvételi arányai

Forrás: saját szerkesztés az elkészített adatbázis alapján

Kormány által kezdeményezett népszavazások átlagos részvételi aránya, 41,95%, ami alig magasabb, mint a nem kormány által kezdeményezett népszavazások tekintetében. Hiszen a nem kormány által kezdeményezett népszavazások átlagos részvételi aránya 40,95%. Mindössze 1% különbség van a részvételi arányok között, amiből releváns következtetést nem lehet levonni, vagyis a H1 hipotézis nem nyer igazolást.

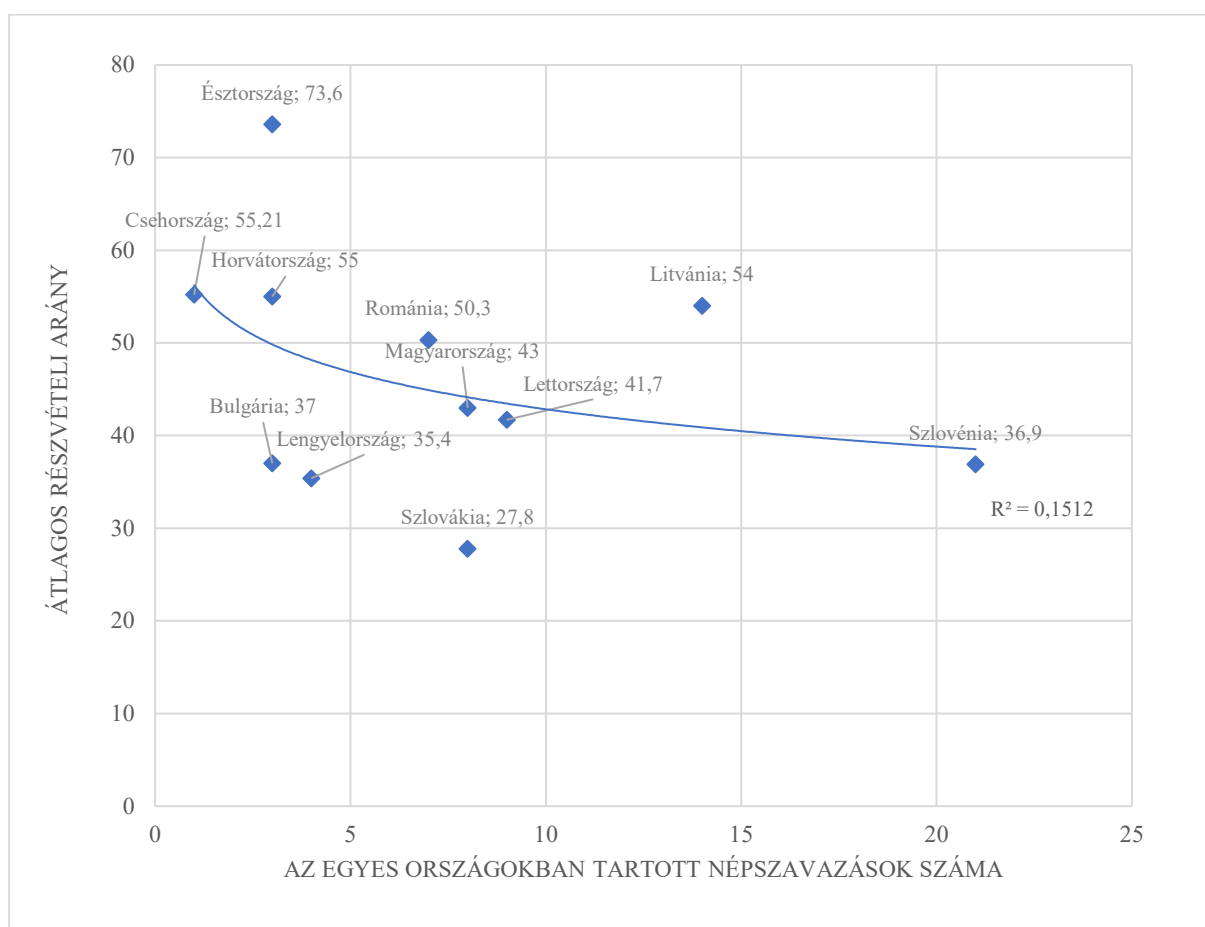
³⁹ A dolgozatban a kormány által kezdeményezett népszavazáson minden olyan népszavazást értünk, amelyet a hatalomban levő döntéshozók kezdeményeztek, legyen az akár a kormány, akár az államfő, akár a parlament.

3.5 H2: A szuverenitást érintő népszavazásokon a legmagasabb a részvételi arány

Amint a 3. ábrán láttuk, a Szuverenitás1 témában szervezetett népszavazások alkalmával volt a legmagasabb a részvételi arány, pontosan 87,1%-os volt az átlagos részvételi arány a szuverenitás1 népszavazások tekintetében. Így tehát elmondhatom, hogy a hipotézis igazolást nyert.

3.6 H3a: Egy adott országban minél gyakrabban kerül sor népszavazásra, annál magasabb a részvételi arány

5. ábra: Az átlagos részvételi arány országonként

Forrás: saját szerkesztés az elkészített adatbázis alapján

A fenti pontdiagramból kiolvasható, hogy nincs konkrét kapcsolat között, hogy egy országban milyen gyakran kerül sor népszavazásra. Hiszen például Észtországban mindössze háromszor rendeztek népszavazást, mégis 73,6% -os volt az átlagos részvételi arány. Azonban a három népszavazás olyan kérdésekről döntött, mint az ország függetlensége, az Európai Unióhoz való

csatlakozás, valamint az ország alkotmányának elfogadásáról, illetve módosításáról. Lengyelországban is csak négy alkalommal tartottak népszavazás, itt viszont a részvételi arány jóval alacsonyabb. 35,4%, ami jelentősen elmarad az átlagos észt részvételi aránytól. Annak ellenére, hogy Lengyelországban csak négy alkalommal tartottak népszavazást, azonban ezen a négy alkalommal összesen tíz kérdésben kérdezték a választópolgárok véleményét. A lengyelországi népszavazásokat megfigyelve észrevehető, hogy a referendumok témáit illetően, teljesen más kategóriákról kérdezték a lakosságot, mint például Észtországban. Például az egyéni választókerületek bevezetéséről, a politikai pártok finanszírozásának módjáról, a Nemzeti Befektetési Alap értékének növeléséről kérdezték a választópolgárokat.

A korrelációs együttható alacsony értéke alátámasztja, hogy nincs szignifikáns összefüggés a népszavazások gyakorisága és a részvételi arány között.

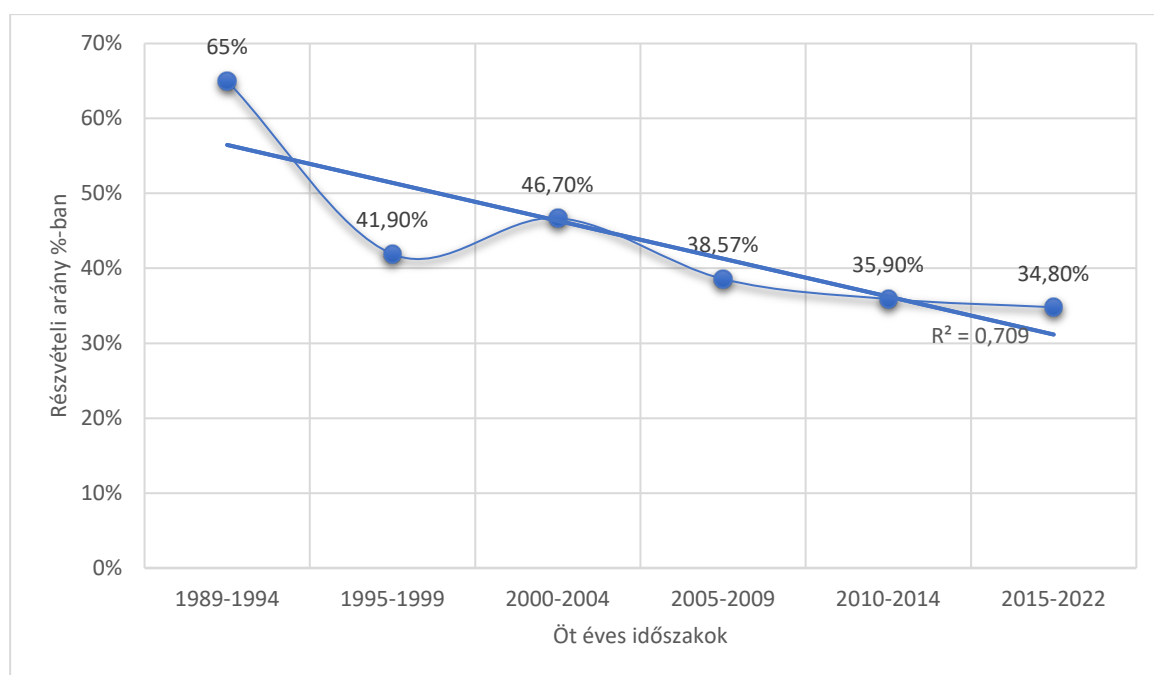
3.7 H3b: Egy adott országban minél gyakrabban kerül sor népszavazásra, annál alacsonyabb a részvételi arány

Az előző pont alapján ez sem igazolható. Hiszen a korrelációs együttható alacsony értéke alátámasztja, hogy nincs szignifikáns összefüggés a népszavazások gyakorisága és az alacsony részvételi arány között.

3.8 H4a: Az összesített részvételi arány növekvő tendenciát mutat

Ezt a hipotézisemet arra alapoztam, hogy a gyakori népszavazások következtében a választópolgárokból kialakulhat egyfajta tudatosság is. A lakosság egy idő után „beletanulhat” a népszavazásokba. A rendszeres népszavazási kérdések megválaszolása tulajdonképpen egyfajta rutinná válhat ahogy megy előre az idő.

6. ábra: Részvételi arányok százalékos megoszlása öt éves időszakokra bontva

Forrás: saját szerkesztés az elkészített adatbázis alapján

A fenti pontdiagramból láthatjuk, hogy jelen esetben itt pont az ellenkezője történik. Ahogy megyünk előre az időbe, a részvételi arány egyre csökken, ami nem azt mutatja, hogy az emberek beletanultak a népszavazásokba, hanem hogy egyre kevésbé érdeklik őket. Az első időszakban 1989-1994 között a magas részvételi arány annak köszönhető, hogy ebben az időszakban rendezték a szuverenitás témakörébe tározó összes népszavazást, ami a átlagos részvételi arányt jelentősen megdobja. Valamint a lineárisan lefelé vonalat megszakító eredmény a 2000-2004 közötti időszakban azért történik meg, mert ebben az időszakban tartották az Európai Unióhoz, valamint a NATO-hoz csatlakozó népszavazásokat. Azonban, ha ezt az időszakot kivennénk, és úgy néznénk meg a diagrammot erősen lefelé haladó vonalat figyelhetnénk még. Így, az adatok elemzése és a diagram alapján azt kell mondanom, hogy ez a hipotézis nem nyert bizonyítást.

3.9 H4b: Az összesített részvételi arány csökkenő tendenciát mutat.

A 6. ábráról leolvashatjuk, a korrelációs együtthatót, melynek értéke alátámasztja, hogy találhatunk szignifikáns összefüggést azzal kapcsolatban, ahogyan az időben előre haladunk, valamint részvételi arányok között. Így pedig az alábbi hipotézisünk bizonyításra került. Ennek az lehet az oka, hogy a választópolgárok egyre kevésbé bíznak a népszavazás intézményében

és/vagy nem látják értelmét a részvételnek, így pedig egyre kevesebb választópolgár járul az urnákhoz.

4 Összegzés és következtetések

A közvetlen hatalomgyakorlás eszköze a népszavazás, amely a rendszerváltozást követően szinte folyamatosan a politikai és közjogi érdeklődés középpontjában állt.⁴⁰ A népszavazások jelentős szerepet játszanak minden ország politikai életében. A népszavazások sokszínűsége mutatja, hogy nincsenek sztenderd kérdések. Minden országban különböző, az ország működéséhez közvetlenül kapcsolódó kérdésre keresik a válaszokat. Azonban vannak olyan kérdések melyekről a vizsgált országok közül számos országban tartottak népszavazást, és kérdezték meg a választópolgárokat.

A dolgozatom célja, az volt, hogy választ kapjak arra, hogy a népszavazások mennyiben bizonyultak a képviselői demokrácia ellensúlyának, hogy a nem kormányok által kezdeményezett népszavazások mennyire voltak sikeresek a kívánt változások elérése kapcsán. Az, hogy a választópolgárokat milyen típusú népszavazás érdekli a legjobban. Pálya munkám során olyan, kelet-közép-európai, egykori szocialista országokban megtartott, 1989 utáni országos népszavazásokat vizsgállok, amelyek időközben az Európai Unió tagjai lettek. Ezek az országok következők voltak: Bulgária, Csehország, Észtország, Horvátország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Románia, Szlovákia, Szlovénia.

Kutatásomat fő kutatási módszertana a kvantitatív vizsgálati módszer volt. Azonban még ez előtt szükségét éreztem számos szakirodalom elemzésének, feldolgozásának, ezen felül releváns dokumentumok áttekintésének, melynek ismeretében tudtam tovább foglalkozni a kvantitatív kutatással. A kvantitatív vizsgálat lefolytatása után adatbázis építésébe kezdtem, mely kitöltése után tudtam csak válaszokat kapni a dolgozatomban feltett kérdésekre, illetve hipotézisekre.

Dolgozatom elején hat hipotézist állítottam fel, melyből kettőt eredményesen igazoltam, azonban négy a kutatási adatok alapján megcáfolásra került. Sikeresen bebizonyítottam, hogy a részvételi arány jelentősen magasabb volt a szuverenitást érintő népszavazások alkalmával, mint bármely más kategória tekintetében. Ez a szám kimagaslóan magas, 87,1%. Az a hipotézisem melyben azt állítottam, hogy az összesített részvételi arány csökkenő tendenciát mutat szintén igazolni tudtam. Az a hipotézis melyben azt állítom, hogy: „Minél gyakrabban

⁴⁰ Sasvári, 2021

kerül sor népszavazásra, annál magasabb a részvételi arány”, valamint az ehhez kapcsolódó másik hipotézis „Minél gyakrabban kerül sor népszavazásra annál alacsonyabb a részvételi arány” nem nyert bizonyítást. Ezen két hipotézis vonatkozásában a kvantitatív kutatási adatok alapján, nem sikerült igazolni, ugyanis nem találtam összefüggést sem a kevés sem pedig a sok népszavazási kérdést feltett országok részvételi aránya között.

Munkámban négy kutatási kérdést is megfogalmaztam, melyekre dolgozatom megírása, valamint, a kvantitatív kutatás eredményének köszönhetően, az adatbázis elkészítése után, válaszokat kaptam. Az adatokból kiolvasható, hogy nem volt jelentős különbség aközött, hogy kik kezdeményezték a népszavazást (kormány, nem kormány), az eredményesség szempontjából azonban már annál inkább. Azok a népszavazások, melyeket nem kormány kezdeményezett kevésbé voltak sikeresek a vágyott változások elérésében, mint azok, amelyeket a kormány kezdeményezett. Oszlopdiagram elkészítése után könnyen leolvasható volt, az adatok alapján az, hogy a szuverenitást érintő népszavazásokon, az Európai Unióhoz, illetve a NATO-hoz való csatlakozásról, az alkotmány elfogadásáról, módosításáról, vagy valamely pontjának megsemmisítéséről hivatott dönteni. Ennek a kérdésnek a megválaszolása, tisztább képet adott arról, miért is a kormány által kezdeményezett népszavazások voltak sikeresebbek, nem pedig a kormányon kívüli politikai szereplők által kezdeményezettek. Ennek egyik oka az, hogy a függetlenségről döntő, valamint az EU és NATO csatlakozásáról döntő népszavazásokat, minden esetben kormány kezdeményezte. Így e között a két kutatási kérdés között felelhetünk összefüggéseket.

A népszavazások sajnos nem bizonyultak a képviseleti demokrácia jelentős ellensúlyának. Ennek egyik oka az, hogy egyes országokban kevés alkalommal, vagy szinte alig rendeztek népszavazásokat. Ilyen ország például Csehország, ahol mindössze egy alkalommal használták a közvetlen demokrácia ezen eszközét. Észtországban is mindössze három alkalommal járulhattak a választópolgárok az urnákhoz és mondhatták el véleményüket. Továbbá a legtöbb sikeres népszavazást éppen a kormányon lévő politikai szereplők kezdeményezték, azok az emberek, akik a mindennapi életben is a döntéseket hozzák. Hiszen a kormányon kívüli szereplők által kezdeményezett népszavazások alig értek el sikereket a népszavazások eredményeivel. Valamint azért se nevezhetjük a referendumokat megfelelő ellensúlynak, mert összesített részvételi arány alig éri el a 34%-ot, ami igen alacsony arány. 127 népszavazási kérdést tettek fel a vizsgált időszak alatt, ebből pedig mindössze 44 kérdés lett eredményes. Ebből a 44 kérdésből, 17 kérdés az Európai Unió, illetve a NATO csatlakozásról, valamint a szuverenitás témakörébe tartozó kérdések voltak. Tehát az egyértelműen sikeres és

eredményes kérdéseken kívül összesen 27 kérdésben érték el pozitív eredményt a népszavazások vonatkozásában

5 Irodalomjegyzék

- BAGASHKA, Tanya (2004): *The Bulgarian “Nuclear Referendum” of 2013*, University of Houston
- GALLAGHER, Michael, – ULERI, Pieri Vincenzo (1996): *The Referendum Experience in Europe*, London: Macmillan Press LTD
- GYENE, Pál (2015): *Az összehasonlító módszer és alkalmazásának korlátai a politikatudományban in Multidiszciplináris kihívások sokszínű változások*: Budapesti Gazdasági Főiskola, Kereskedelmi, Budapest: Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar, Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály Tanulmánykötete 15/1
- HANLEY, Seán (2004): *A Nation of Sceptics? The Czech Eu Association referendum 13-14 June 2003*, Routledge, University of North Caroline
- HANLEY, Seán (2004): *Referendum briefing No6 The Czech Eu Association referendum 13-14 June 2003*, School of International Studies Brunel University, EU research network
- HAUGE, Rod – Harrop, Martin - John McCormick (2019): *Összehasonlító kormányzattan és politikatudomány*, Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó
- HUG, Simon (2015): The Political effects of referendums: An analysis of institutional innovations in Easter and Central Europe, *Communist and Post-Communist Studies*, 38:4, pp. 475–499.
- KÖRÖSÉNYI András (2009): A népszavazások és a képviseleti demokrácia viszonya, in: ENYEDI Zsolt (szerk.): *A népakarat dilemmái*, Budapest: Századvég
- KUŹELEWSKA, Elżbieta (2018): Direct Democracy in Czechia in Maria Marczewska-Rytko (szerk.): *Handbook of Direct Democracy in Central and Eastern Europe after 1989*. Leverkusen-Opladen: Verlag Barbara Budrich
- KUŹELEWSKA, Elżbieta (2018): Direct Democracy in Slovakia in Maria Marczewska-Rytko (szerk.): *Handbook of Direct Democracy in Central and Eastern Europe after 1989*. Leverkusen-Opladen: Verlag Barbara Budrich
- KUŹELEWSKA, Elżbieta (2018): Direct Democracy in Slovenia, in Maria Marczewska-Rytko (szerk.): *Handbook of Direct Democracy in Central and Eastern Europe after 1989*. Leverkusen-Opladen: Verlag Barbara Budrich

- LEDUC, Lawrence (2009): A népszavazás demokráciája. Információ, kampányok és szavazás, in: ENYEDI Zsolt (szerk.): *A népakarat dilemmái*, Budapest: Századvég
- MAJ, Dorota (2018): Direct democracy in Estonia, in Maria Marczevska-Rytke (szerk.): *Handbook of Direct Democracy in Central and Eastern Europe after 1989*. Leverkusen-Opladen: Verlag Barbara Budrich
- MAJ, Dorota (2018b): Direct democracy in Lithuania in Maria Marczevska-Rytke (szerk.): *Handbook of Direct Democracy in Central and Eastern Europe after 1989*. Leverkusen-Opladen: Verlag Barbara Budrich
- MAJ, Dorota (2018a): Direct democracy in Latvia in Maria Marczevska-Rytke (szerk.): *Handbook of Direct Democracy in Central and Eastern Europe after 1989*. Leverkusen-Opladen: Verlag Barbara Budrich Verlag Barbara Budrich
- MARCZEWSKA-RYTKO, Maria (2018): Direct democracy in Poland in Maria Marczevska-Rytke (szerk.): *Handbook of Direct Democracy in Central and Eastern Europe after 1989*. Leverkusen-Opladen: Verlag Barbara Budrich
- MARCZEWSKA-RYTKO, Maria (2018): *Handbook of Direct Democracy in Central and Eastern Europe after 1989*. Leverkusen-Opladen: Verlag Barbara Budrich
- MARINESCU, Valentina (2018): Direct democracy in Romania in Maria Marczevska-Rytke (szerk.): *Handbook of Direct Democracy in Central and Eastern Europe after 1989*. Leverkusen-Opladen: Verlag Barbara Budrich
- MOECKI, Daniel - Anna FORGÁCS - Henri IBI (2021): *The Legal Limits of Direct Democracy A Comparative Analysis of Referendums and Initiatives across Europe*, Northampton: Edward Elgar, Cheltenham
- MOREL, Laurence - Matt OVERTRUP (2018): *The Routledge Handbook to Referendums and Direct Democracy-Routledge*, New York: Routledge, Oxon
- MUSIAL-KRAG, Magdalena (2016): The Role of National Referendum in Central and Eastern European Countries. Selected Experiences, *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, 14:3, pp. 41–78.
- PEICHEVA, Dobrinka (2018): Direct democracy in Bulgaria in Maria Marczevska-Rytke (szerk.): *Handbook of Direct Democracy in Central and Eastern Europe after 1989*, Leverkusen-Opladen: Verlag Barbara Budrich

- PEICHEVA, Dobrinka (2018): Direct democracy in Hungary in Maria Marczevska-Rytko (szerk.): Handbook of Direct Democracy in Central and Eastern Europe after 1989. Leverkusen-Opladen: Verlag Barbara Budrich
- PREZEWORSKI, Adam – Henry TEUNE (1970): The Logic of Comparative Social Inquiry, New York: American Political Science Association
- PROBÁLD Ferenc – SZABÓ Pál (2005): Európa térszerkezetének modelljei, in: DÖVÉNYI Zoltán – SCHWEITZER Ferenc (szerk.): *A földrajz dimenziói*, Budapest: MTA Földrajztudományi Kutatóintézet
- QVERTRUP, Matt (2018): *Referendums Around the World*, Switzerland: Palgrave Macmillan
- SASVÁRI Róbert (2021): *Az országos népszavazás szabályozása és gyakorlata jogalkalmazói szempontból*, Budapest, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
- SATALA, Maija (1999): *Referendums and Democratic Government. Normative Theory and Analysis of Institutions*, London: Palgrave Macmillan
- SCARROW, Susan (2001): Direct Democracy and institutional change. A comparative investigation, *Comparative Political Studies*, 34:6, pp. 651–665.
- SZABÓ Zsolt (2022): A közvetlen demokrácia helyzete a világban, *Glossa Iuridica*, 9:3–4, pp. 91–99.
- TÓTH J. Zoltán: A demokrácia és a jogállamiság kapcsolata, *Jogtudományi Közlöny*, 2019/7–8., pp. 302–317.
- WALKER, Mark Clarence (2013): *The Strategic Use of Referendums: Power, Legitimacy, and Democracy*, New York: Palgrave Macmillan
- ŽUBER, Bruna - Igor KAUCIC (2019): Referendum Challenges in the Republic of Slovenia, *Białostockie Studia Prawnicze*, 24:1, pp. 137–150.

6 Melléklet (Adatbázis a népszavazásokról)

Ország	Év	Kezdeményező1	Kezdeményező2	Téma	Részvételi arány (%)	Érvényesség	IGEN (%)	NEM (%)	Kategória
Bulgária	2013	Nem kormány	Párt	Atomenergia fejlesztése új erőmű építésével.	20,22	Érvénytelen	61,49	38,51	Atomerőmű
Bulgária	2015	Kormány		Elektronikus szavazás bevezetése.	40,05	Érvénytelen	72,79	27,21	Államszervezet
Bulgária	2016	Nem kormány	Civil	Parlamenti képviselő választás reformja.	50,81	Érvénytelen	73,8	16,47	Államszervezet
Bulgária	2016	Nem kormány	Civil	Kötelező szavazás bevezetése a választásokon és népszavazásokon.	50,81	Érvénytelen	63,48	26,63	Államszervezet
Bulgária	2016	Nem kormány	Civil	politikai pártok és koalíciók finanszírozásának reformja.	50,81	Érvénytelen	74,02	15,4	Államszervezet
Csehország	2003	Kormány		Európai Unióhoz való csatlakozás.	55,21	Érvényes	77,3	22,7	Európai Unió
Észtország	1991	Kormány		Függetlenség és szuverenitás helyreállítása.	89,9	Érvényes	78,4	21,6	Szuverenitás
Észtország	1992	Kormány		Új alkotmány.	66,8	Érvényes	91,9	8,1	Alkotmány
Észtország	1992	Kormány		Választójog kiterjesztése az állampolgárként regisztráltakra.	66,8	Érvényes	46,5	53,5	Államszervezet
Észtország	2003	Kormány		Európai Unióhoz való csatlakozás.	64,1	Érvényes	66,8	33,2	Európai Unió
Horvátország	1991	Kormány		A szuverenitás támogatása és Horvátország függetlensége.	83,56	Érvényes	93,24	4,15	Szuverenitás
Horvátország	1991	Kormány		Horvátország támogatása a szövetségi Jugoszláviában.	83,56	Érvényes	5,38	92,18	Szuverenitás
Horvátország	2012	Kormány		Európai Unióhoz való csatlakozás.	43,51	Érvényes	66,67	33,33	Európai Unió
Horvátország	2013	Nem kormány	Civil	Horvát Köztársaság alkotmányának módosítása (a házasság egy nő és egy férfi közötti házasság)	37,9	Érvényes	66,28	33,72	Család
Lengyelország	1996	Kormány		Állampolgárok választójogának megadásának lehetősége	32,4	Érvénytelen	96,2	3,8	Államszervezet
Lengyelország	1996	Kormány		Közszolgálat ellátottjai és nyugdíjasai felé fennálló kötelezettségeket a privatizált állami vagyonnal teljesítsék.	32,4	Érvénytelen	95,1	4,9	Privatizáció
Lengyelország	1996	Kormány		A privatizált állami tulajdonú vagyon egy részét állami nyugdíjalapokhoz rendeljék.	32,4	Érvénytelen	96	4	Privatizáció
Lengyelország	1996	Kormány		Nemzeti Befektetési Alapban lévő részvények értékének növelése.	32,4	Érvénytelen	23,2	76,8	Egyéb

Lengyelország	1996	Kormány		A privatizációs kötvények felhasználása az egyetemes vagyon-visszaszolgáltatási programban	32,4	Érvénytelen	91,3	8,7	Privatizáció
Lengyelország	1997	Kormány		Lengyel Köztársaság Alkotmánya, amelyet a Nemzetgyűlés 1997. április 2-án fogadott el.	42,9	Érvényes	53,5	46,5	Alkotmány
Lengyelország	2003	Kormány		Európai Unióhoz való csatlakozás.	58,85	Érvényes	77,6	22,6	Európai Unió
Lengyelország	2015	Kormány		Egyéni választókerületek bevezetése a Lengyel Köztársaság választásán.	7,8	Érvénytelen	78,75	21,25	Államszervezet
Lengyelország	2015	Kormány		Politikai pártok nemzeti költségvetésből történő finanszírozásának jelenlegi módszere.	7,8	Érvénytelen	17,37	82,63	Államszervezet
Lengyelország	2015	Kormány		Általános szabály bevezetése. Az adójog értelmezésével kapcsolatos kételyeket az adófizető javára oldja fel.	7,8	Érvénytelen	94,51	5,49	Egyéb
Lettország	1991	Kormány		Demokratikus és független Lett Köztársaság.	87,6	Érvényes	74,9	25,1	Szuverenitás
Lettország	1998	Nem kormány	Civil	Az „Állampolgársági törvény módosításai” című törvény hatályon kívül helyezése	69,2	Érvényes	46,1	53,9	Államszervezet
Lettország	1999	Nem kormány	Civil	Az állami nyugdíjakról szóló törvény módosításainak hatályon kívül helyezése.	25,1	Érvénytelen	94,6	5,4	Társadalompolitika
Lettország	2003	Kormány		Európai Unióhoz való csatlakozás.	71,5	Érvényes	67,5	32,5	Európai Unió
Lettország	2007	Nem kormány	Civil	„A nemzetbiztonsági törvény módosításairól” szóló törvény hatályon kívül helyezése.	14,23	Érvénytelen	96,49	3,02	Államszervezet
Lettország	2007	Nem kormány	Civil	„Az állambiztonsági hatóságokról szóló törvény módosításairól” szóló törvény hatályon kívül helyezése.	14,23	Érvénytelen	96,41	3,09	Államszervezet
Lettország	2008	Kormány		„A Lett Köztársaság Alkotmányának módosítása” törvényjavaslat támogatása	40	Érvénytelen	3	96,78	Alkotmány
Lettország	2008	Kormány		„Állami nyugdíjtörvény módosítása” című törvénytervezet elfogadása	22,9	Érvénytelen	96,44	3,33	Társadalompolitika
Lettország	2011	Kormány		10. Saeima feloszlata	44,73	Érvényes	94,3	5,48	Államszervezet
Lettország	2012	Nem kormány	Párt	Alkotmányának módosítása (az orosz nyelvnek második hivatalos nyelvi státuszt biztosítana)	71,11	Érvényes	24,88	74,8	Alkotmány
Litvánia	1991	Kormány		Szovjetuniótól való függetlenség.	84,7	Érvényes	93,2	6,8	Szuverenitás
Litvánia	1992	Nem kormány	Civil	Az elnökség intézményének visszaállítása.	59,9	Érvényes	73	27	Államszervezet
Litvánia	1992	Kormány		Szovjet csapatok feltétel nélkül és azonnali kivonulása az országból.	76,1	Érvényes	92,6	7,4	Szuverenitás2
Litvánia	1992	Kormány		A Litván alkotmány jóváhagyása.	75,3	Érvényes	78,2	21,8	Alkotmány
Litvánia	1994	Nem kormány	Civil	Törvény az illegális privatizációról.	36,98	Érvénytelen	30,85	3,81	Privatizáció
Litvánia	1994	Nem kormány	Civil	Törvény a jogellenes privatizációról.	36,98	Érvénytelen	3,79	3,91	Privatizáció
Litvánia	1994	Nem kormány	Civil	A jogellenes privatizáció következményeinek hatályon kívül helyezéséről.	36,98	Érvénytelen	3,79	3,91	Privatizáció
Litvánia	1994	Nem kormány	Civil	Az elértéktelenedett magánbankszámlák visszaállításáról és a visszaszolgáltatásáról.	36,98	Érvénytelen	30,88	3,79	Privatizáció

Litvánia	1994	Nem kormány	Civil	A hosszú távú tőkebefektetések értékének nyilvántartásáról.	36,98	Érvénytelen	30,81	3,85	Privatizáció
Litvánia	1994	Nem kormány	Civil	Az alulértékelt nemzeti vagyon értékének visszaállításáról.	36,98	Érvénytelen	30,8	3,87	Privatizáció
Litvánia	1994	Nem kormány	Civil	A nemzeti vagyon egységesítése és átláthatóságáról, a védelmi jogszabályok átláthatóságáról.	36,98	Érvénytelen	30,97	3,7	Privatizáció
Litvánia	1994	Nem kormány	Civil	A törvénytelen vagyonról szóló törvény végrehajtása. Számlák, részvények privatizációjáról, valamint a védelmi jogszabályok megsértéséről szóló rendelkezésekről	36,98	Érvénytelen	30,86	3,81	Privatizáció
Litvánia	1996	Kormány		A Szejm tagjainak számának csökkentéséről szóló alkotmánymódosítás jóváhagyása.	52,1	Érvénytelen	77,9	21,1	Alkotmány
Litvánia	1996	Kormány		Alkotmánymódosítás a választások tavaszi időpontjának meghatározásáról.	52,1	Érvénytelen	76,2	22,4	Alkotmány
Litvánia	1996	Kormány		Alkotmánymódosítás a szociális kiadásokról.	52,1	Érvénytelen	76,1	22,8	Alkotmány
Litvánia	1996	Nem kormány	Civil	A privatizációból származó bevételek felhasználása a megtakarítók kártalanítására.	52,5	Érvénytelen	79,5	20,5	Privatizáció
Litvánia	1996	Kormány		Az alkotmány 47. cikkének módosításáról.	39,7	Érvénytelen	52	48	Alkotmány
Litvánia	2003	Kormány		Litvánia európai uniós tagsága.	63,4	Érvényes	91,1	8,9	Európai Unió
Litvánia	2008	Kormány		Ignalina atomerőmű üzemeltetésének meghosszabbítása.	48,43	Érvénytelen	91,4	8,6	Atomerőmű
Litvánia	2012	Kormány		Új atomerőmű megépítése a Litván Köztársaságban.	52,58	Érvényes	35,23	64,77	Atomerőmű
Litvánia	2014	Kormány		Alkotmánya 9., 47. és 147. cikkének módosításáról.	14,98	Érvénytelen	72,83	27,17	Alkotmány
Litvánia	2019	Nem kormány	Civil	Seimas képviselő számának 141-ről 121-re való csökkentése	47,8	Érvénytelen	76,19	23,81	Államszervezet
Litvánia	2019	Kormány		A kettős állampolgárság engedélyezése bizonyos országokkal.	53,16	Érvénytelen	73,92	26,08	Egyéb
Magyarország	1989	Nem kormány	Párt	A köztársasági elnök megválasztásának idejéről.	58,04	Érvényes	50,07	49,93	Államszervezet
Magyarország	1989	Nem kormány	Párt	Pártszervek kivonulása a munkahelyekről.	58,04	Érvényes	95,14	4,85	Egyéb
Magyarország	1989	Nem kormány	Párt	Az MSZMP a tulajdonában, vagy a kezelésében lévő vagyon elszámolásáról.	58,04	Érvényes	95,37	4,63	Egyéb
Magyarország	1989	Nem kormány	Párt	A munkasörtség feloszlításáról.	58,04	Érvényes	94,93	5,07	Egyéb
Magyarország	1990	Nem kormány	Civil	A köztársasági elnök megválasztásának módja.	14,01	Érvénytelen	85,9	14,1	Államszervezet
Magyarország	1997	Kormány		NATO-csatlakozás.	49,24	Érvényes	85,33	14,67	NATO
Magyarország	2003	Kormány		Európai Unióhoz való csatlakozásról.	45,62	Érvényes	83,76	16,24	Európai Unió
Magyarország	2004	Nem kormány	Párt	Az egészségügyi közszolgáltató intézmények, kórházak, állami, önkormányzati tulajdonáról.	37,49	Érvénytelen	65,01	34,99	Társadalompolitika
Magyarország	2004	Nem kormány	Párt	A kedvezményes honosításról	37,49	Érvénytelen	51,57	48,43	Államszervezet

Magyarország	2008	Nem kormány	Párt	Kórházi napidíj eltörlése.	50,51	Érvényes	84,08	15,92	Társadalompolitika
Magyarország	2008	Nem kormány	Párt	Vizitdíj eltörléséről.	50,51	Érvényes	82,42	17,58	Társadalompolitika
Magyarország	2008	Nem kormány	Párt	Az államilag támogatott felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatóknak képzési hozzájárulásáról.	50,51	Érvényes	82,22	17,78	Társadalompolitika
Magyarország	2016	Kormány		Akarja-e, hogy az Európai Unió az Országgyűlés hozzájárulása nélkül is előírhasa nem magyar állampolgárok Magyarországra történő kötelező betelepítését?	44,08	Érvénytelen	98,36	1,64	Szuverenitás2
Magyarország	2022	Kormány		Kiskorú gyermekeknek köznevelési intézményben a szülő hozzájárulása nélkül szexuális irányultságokat bemutató foglalkozás tartásáról	47,6	Érvénytelen	7,68	92,32	Család
Magyarország	2022	Kormány		Támogatja-e Ön, hogy kiskorú gyermekek számára nemi átalakító kezeléseket népszerűsítsenek?	47,23	Érvénytelen	4,08	95,92	Család
Magyarország	2022	Kormány		Kiskorú gyermekeknek fejlődésüket befolyásoló szexuális médiatartalmakat korlátozás nélküli bemutatásáról.	47,13	Érvénytelen	4,67	95,33	Család
Magyarország	2022	Kormány		Támogatja-e Ön, hogy kiskorú gyermekeknek a nem megváltoztatását bemutató médiatartalmakat jelenítsenek meg?	47,11	Érvénytelen	4,83	95,17	Család
Románia	1991	Kormány		Az alkotmány jóváhagyásáról.	67,3	Érvényes	79,1	20,9	Alkotmány
Románia	2003	Kormány		Az alkotmány felülvizsgálatáról.	55,7	Érvényes	91,1	8,9	Alkotmány
Románia	2007	Kormány		Traian Băsescu román elnök menesztéséről.	44,45	Érvénytelen	24,94	75,06	Államszervezet
Románia	2007	Kormány		Parlamenti választások módjáról.	26,51	Érvénytelen	81,36	16,17	Államszervezet
Románia	2009	Kormány		Az egykamarás parlamentre való áttérésről.	50,16	Érvényes	83,31	10,46	Államszervezet
Románia	2009	Kormány		A képviselők számának csökkentéséről.	50,16	Érvényes	83,31	10,46	Államszervezet
Románia	2012	Kormány		Traian Băsescu román elnök menesztéséről.	46,24	Érvénytelen	87,55	11,15	Államszervezet
Románia	2018	Nem kormány	Civil	A házasság fogalmának pontosításáról.	21,1	Érvénytelen	91,56	6,47	Család
Románia	2019	Kormány		A korrupciós bűncselekményekre vonatkozó amnesztia és kegyelem betiltásáról.	41,21	Érvényes	85,42	14,58	Büntetőjog
Románia	2019	Kormány		A kormány sürgősségi rendeleteket a bűncselekmények, a büntetések és az igazságügyi szervezet területén, valamint a rendeletek ellen közvetlenül az Alkotmánybírósághoz való fellebbezésről.	41,21	Érvényes	85,7	14,3	Egyéb
Szlovákia	1994	Nem kormány	Civil	Egyetért-e az árverésre és privatizációra felhasznált pénzeszközök igazolásáról szóló törvénnyel?	20	Érvénytelen	95,9	4,1	Privatizáció
Szlovákia	1997	Kormány		NATO-csatlakozásról.	9,53	Érvénytelen	39,02	46,28	NATO
Szlovákia	1997	Kormány		Atomfegyverek elhelyezéséről.	9,53	Érvénytelen	8,87	46,28	Szuverenitás2

Szlovákia	1997	Kormány		Szlovákia területén külföldi katonai támaszpontokat elhelyezéséről.	9,53	Érvénytelen	12,71	65,79	Szuverenitás2
Szlovákia	1998	Nem kormány	Párt	A stratégiai vállalatok privatizációjának tilalmáról.	44,1	Érvénytelen	84,3	15,7	Privatizáció
Szlovákia	2000	Nem kormány	Párt	Nemzeti Tanácsának megbízatása lejártáról.	20,1	Érvénytelen	95,1	4,9	Alkotmány
Szlovákia	2003	Kormány		Az Európai Unióhoz való csatlakozásról.	52,15	Érvényes	92,46	6,2	Európai Unió
Szlovákia	2004	Nem kormány	Civil	A Szlovák Köztársaság Nemzetgyűlésének választásának 2004-es megtartásáról.	35,86	Érvénytelen	86,78	11,93	Alkotmány
Szlovákia	2010	Nem kormány	Párt	A Szlovák Televízió és a Szlovák Rádió által nyújtott közszolgáltatásokért való díj fizetéséről.	22,28	Érvénytelen	87,24	9,02	Egyéb
Szlovákia	2010	Nem kormány	Párt	A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa tagjának cselekménye büncselekményként való kezelésének lehetőségéről.	22,28	Érvénytelen	95,4	1,78	Büntetőjog
Szlovákia	2010	Nem kormány	Párt	A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának létszámának 100 főre való csökkentéséről.	22,28	Érvénytelen	92,76	3,85	Alkotmány
Szlovákia	2010	Nem kormány	Párt	Legfeljebb 40 ezer eurós vételárú személygépkocsik beszerzéséről.	22,28	Érvénytelen	88,84	6,16	Egyéb
Szlovákia	2010	Nem kormány	Párt	Interneten keresztül történő választás lehetőségéről.	22,28	Érvénytelen	70,46	22,22	Államszervezet
Szlovákia	2010	Nem kormány	Párt	A közhatalom gyakorlásával megbízott személyek választási jog gyakorlásának lehetősége alóli mentesítéséről.	22,28	Érvénytelen	74,93	45	Egyéb
Szlovákia	2015	Nem kormány	Civil	Egyetértesz azzal, hogy csak egy férfi és egy nő közötti köteléket lehet házasságnak nevezni?	21,41	Érvénytelen	94,5	4,13	Család
Szlovákia	2015	Nem kormány	Civil	Azonos nemű párok örökbefogadásáról.	21,41	Érvénytelen	94,43	5,54	Család
Szlovákia	2015	Nem kormány	Civil	Szexuális viselkedéssel vagy az eutanáziával kapcsolatos oktatás szülői beleegyezés nélkül.	21,41	Érvénytelen	90,32	7,34	Család
Szlovénia	1990	Kormány		Szlovén Köztársaság függetlenségéről.	93,31	Érvényes	95,71	4,29	Szuverenitás
Szlovénia	1996	Kormány		Kompenzációs rendszerről.	37,9	Érvénytelen	15,9	45	Államszervezet
Szlovénia	1996	Kormány		Kétfordulós többségi választási rendszerről.	37,9	Érvénytelen	49,3	26,5	Államszervezet
Szlovénia	1996	Kormány		Arányos képviseleti rendszerről.	37,9	Érvénytelen	29	39,5	Államszervezet
Szlovénia	1999	Kormány		TET3 széntüzelésű erőmű építéséről.	27,3	Érvénytelen	20,2	79,8	Atomerőmű
Szlovénia	2001	Kormány		A nem házas nők termékenységi kezeléséről.	35,7	Érvénytelen	26,7	73,3	Család
Szlovénia	2003	Nem kormány	Civil	Az üzletek nyitva tartása évi tíz vasárnapra korlátozódásáról.	27,5	Érvénytelen	58	42	Társadalompolitika
Szlovénia	2003	Nem kormány	Civil	Szlovén Vasutat egyetlen vállalként történő megtartásáról.	31,1	Érvénytelen	48,1	51,9	Privatizáció
Szlovénia	2003	Nem kormány	Párt	Telekom Slovenije előfizetőinek visszatérítéséről.	31,2	Érvénytelen	77,6	22,4	Privatizáció
Szlovénia	2003	Kormány		Az Európai Unióhoz való csatlakozásról.	60,23	Érvényes	89,61	10,39	Európai Unió
Szlovénia	2003	Kormány		NATO-csatlakozásról.	60,23	Érvényes	66,02	33,98	NATO
Szlovénia	2004	Nem kormány	Párt	Etnikai kisebbségek jogainak visszaállításáról.	31,54	Érvénytelen	3,95	96,05	Egyéb

Szlovénia	2005	Nem kormány	Párt	Az ország közszolgálati műsorszolgáltatója feletti politikai ellenőrzés növeléséről.	30,7	Érvénytelen	50,7	49,3	Államszervezet
Szlovénia	2007	Kormány		A Kapitalska družba, Zavarovalnica Triglavban lévő részvényeinek eladásáról.	57,9	Érvényes	28,9	71,1	Privatizáció
Szlovénia	2010	Nem kormány	Párt	A szlovén közszolgálati műsorszolgáltatóról szóló törvényről.	14,65	Érvénytelen	27,36	72,64	Államszervezet
Szlovénia	2010	Kormány		Szlovénia és Horvátország közötti választottbírószági megállapodás ratifikálásáról.	42,66	Érvényes	51,54	48,46	Egyéb
Szlovénia	2011	Nem kormány	Párt	A nyugdíjrendszer reformjáról	40,43	Érvénytelen	24,59	75,41	Társadalompolitika
Szlovénia	2011	Nem kormány	Párt	A titkosszolgálati archívumok megnyitásáról.	40,41	Érvénytelen	29,12	70,88	Egyéb
Szlovénia	2011	Nem kormány	párt	Az illegális munka elleni küzdelemre irányuló szigorúbb intézkedésekről.	40,46	Érvénytelen	27,95	72,05	Büntetőjog
Szlovénia	2011	Nem kormány	Civil	A részmunkaidős foglalkoztatásról szóló törvényről.	33,99	Érvénytelen	19,93	80,07	Társadalompolitika
Szlovénia	2012	Nem kormány	Civil	Új család törvénykönyv elfogadásáról.	30,31	Érvénytelen	45,45	54,55	Család
Szlovénia	2014	Nem kormány	Párt	Az archiválásról szóló törvény módosításáról.	11,76	Érvénytelen	32,63	67,37	Egyéb
Szlovénia	2015	Nem kormány	Civil	Az azonos neműek házasságát legalizáló törvényjavaslatról.	36,38	Érvényes	36,49	63,51	Család
Szlovénia	2017	Nem kormány	Civil	Divača-Koper vasútvonal korszerűsítését szabályozó törvényről.	20,55	Érvénytelen	53,47	46,53	Egyéb
Szlovénia	2018	Nem kormány	Civil	Divača-Koper vasútvonal korszerűsítését szabályozó törvényről.	15,01	Érvénytelen	49,94	50,06	Egyéb
Szlovénia	2021	Nem kormány	Civil	A vízügyi törvény módosításáról.	46,45	Érvényes	13,25	86,75	Egyéb